

Uloga učitelja u prepoznavanju i prevenciji emocionalnog nasilja među vršnjacima

Šurmanović, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:979717>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET ODSJEK ZA
UČITELJSKE STUDIJE**

**MATEJA ŠURMANOVIĆ
DIPLOMSKI RAD**

**ULOGA UČITELJA U
PREPOZNAVANJU I PREVENCIJI
EMOCIONALNOG NASILJA
MEĐU VRŠNJACIMA**

Zagreb, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET ODSJEK ZA
UČITELJSKE STUDIJE (Zagreb)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Mateja Šurmanović

TEMA DIPLOMSKOG RADA: ULOGA UČITELJA U
PREPOZNAVANJU I PREVENCIJI
EMOCIONALNOG NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Vesna Vesela Bilić

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OBLICI EMOCIONALNOG NASILJA I ZLOSTAVLJANJA MEĐU VRŠNJACIMA	4
2.1. Odbacivanje	6
2.2. Bezrazložno vikanje	6
2.3. Govorenje prostota i psovki	7
2.4. Ismijavanje i ruganje	7
2.5. Teroriziranje prijateljama i kaznama	8
2.6. Grubo kritiziranje i uspoređivanje s drugom djecom	9
2.7. Izoliranje i ograničavanje	9
2.8. Ignoriranje	10
2.9. Iskorištavanje	10
2.10. Manipuliranje	11
3. ULOGA UČITELJA – ŠTO MOŽEMO PODUZETI?	12
3.1. Kako prepoznati žrtvu emocionalnog nasilja?	14
3.2. Karakteristike počinitelja nasilja	19
3.3. Ostali sudionici nasilja	22
3.4. Mjere sprječavanja nasilja u školama	26
4. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE	36
4.1. Dubinski intervju	37
4.2. Rezultati istraživanja	46
5. POSLJEDICE EMOCIONALNOG NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA	48
6. ZAKLJUČAK.....	50

Sažetak

Emocionalno nasilje među vršnjacima prisutno je u svim sredinama, no u javnosti se iznosi mali broj slučajeva. U ovom se radu navode vrste emocionalnog nasilja među vršnjacima te njihove karakteristike. Za potrebe ovog rada provedeno je kvalitativno istraživanje čiji je cilj bio saznati najučinkovitije metode prepoznavanja i prevencije emocionalnog nasilja u školama. U istraživanju je sudjelovalo 7 učiteljica jedne zagrebačke škole čija je prosječna dob 47 godina. Instrument pomoću kojega su se prikupljali podaci bio je upitnik s 11 pitanja kojeg su učiteljice mogle proučiti prije početka intervjua. U intervjuu s učiteljicama detaljno su razrađeni slučajevi emocionalnog nasilja te mjere koje su poduzete kako bi se ono spriječilo. Sve učiteljice s kojima sam razgovarala ističu vrijeđanje i ismijavanje kao najčešće oblike emocionalnog nasilja te razgovor s djecom kao najčešći oblik sprječavanja nasilja. Od sedam učiteljica, jedna smatra kako nije dovoljno educirana o problemu te ima teškoća s rješavanjem takvih slučajeva. Međutim, ona u razrednoj nastavi radi tek godinu dana na temelju čega se može zaključiti kako je iskustvo itekako potrebno. Prepoznavanje nasilja kao i njegovo sprječavanje zahtjeva i određeno znanje o karakteristikama žrtve, počinitelja te ostalih sudionika u činu nasilja. Budući da su učitelji ti koji puno vremena provode s djecom u školi, imaju veliku odgovornost u prepoznavanju i prevenciji emocionalnog nasilja. Ono od čega treba krenuti jest politika škole. Svaka škola treba jasno dati do znanja da u njoj nema mjesta nasilju, ali i da, ukoliko je ono prisutno, treba reagirati na vrijeme. S obzirom na složenost emocionalnog nasilja, u njegovu prepoznavanju i prevenciji moraju sudjelovati i ostali sudionici škole. Da bi mogli pravilno djelovati, moraju biti i educirani. Danas postoji mogućnost odlaska na tečajeve i radionice, ali i organiziranje radionica u razredu s učenicima.

Ključne riječi: emocionalno nasilje, žrtva, počinitelj nasilja, uloga učitelja, škola

Summary

Emotional child abuse is present in all environments, but we do not hear about these kind of cases a lot. This paper deals with types of emotional violence and their characteristics. For the purpose of this paper, a qualitative research was carried out and its main aim was to find out the most efficient methods of recognition and prevention of emotional violence in schools. The research involved 7 teachers from one school in Zagreb whose average age is 47 years. The instrument used to collect data was a questionnaire with 11 questions that teachers could study before the interview began. In an interview with the teachers, cases of emotional violence and measures taken to prevent it were elaborated in detail. All of the teachers I have been talking to point out verbal abuse and mockery as main types of emotional abuse, and conversation with children as the most common form of abuse prevention. One out of seven teachers considers that she is not sufficiently educated about the problem and has difficulty solving such cases. However, she only has one year of experience in the classroom, which is why it can be concluded that experience is very necessary. Identification of violence, as well as its prevention demand a specific knowledge of the characteristic of the victim, the abuser and other participants in the act of abuse. Since teachers are the ones who spend a lot of time with children at school, they have great responsibility in identifying and preventing emotional violence. Every school should start from its policy. It needs to make clear that there is no room for violence in it, and that, if it is present, it is needed to react on time. Given the complexity of emotional violence, other employees of the school also have to be involved in its recognition and prevention. To be able to act properly, they have to be educated. Today, there is a possibility of going to courses, workshops, etc., but also organizing them in the classroom with the students.

Key words: emotional violence, victim, abuser, teacher's role, school

1. UVOD

Nasilje među djecom u posljednjih je nekoliko godina postala sve značajnija tema u javnom i znanstvenom prostoru. Čini se kako je osviještenost o tom problemu sve izraženija pa je za očekivati da će se spoznaje dobivene istraživanjima o vršnjačkom nasilju sve više širiti, nadopunjavati ili čak odbacivati.

Nasilje među djecom zabrinjavajuće je u svakom smislu budući da su djeca najslabiji i najmanje zaštićeni dio zajednice te ih je kao takve svako društvo pozvano štiti. Naravno, djeca i maloljetnici, dakle osobe do 18. godine zaštićeni su Ustavom Republike Hrvatske, ali i međunarodnim dokumentima koje je Republika Hrvatska potpisala i ratificirala. Među tim dokumentima nalazi se i Konvencija o pravima djeteta.

Konvencija o pravima djeteta donesena je od strane UN-a 1989. godine i predstavlja prvi dokument u kojem je naglašen pristup djetetu kao subjektu s pravima, a ne samo osobi kojoj je potrebna zaštita. S obzirom na prava na koja se odnose, članci Konvencije podijeljeni su na: prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja (str. 2).

Članak 19. govori o potrebi zaštite djeteta od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloraba, zanemarivanja ili zapuštenosti te zlostavljanja ili iskorištavanja (str. 8).

Još jedan od dokumenata kojim se regulira područje nasilja u Republici Hrvatskoj jest svakako „Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima“ u izdanju Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, prihvaćen od strane Vlade Republike Hrvatske 2004. godine. Spomenuto ministarstvo je 2004. godine, uz Program, donijelo i „Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima“.

Vrlo je važno spomenuti i Polikliniku za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba koja svojim istraživanjima o nasilju nad djecom i među djecom uvelike doprinosu širenju spoznaja o ovom problemu.

Međutim, roditelji, skrbnik/ica, te učitelj/ica su također pozvani zaštititi dijete od svih štetnih postupaka koji ga priječe u njegovom normalnom razvoju. Nasilje među djecom otvara pitanje odnosa među samom djecom, kao i pitanje odnosa između djeteta i roditelja ili skrbnika. Činjenica jest da se agresivno ponašanje uči od roditeljskog modela, no pitanje je koliko u pojedinim slučajevima roditelji utječu na to da njihovo dijete ne postane žrtvom ili počiniteljem nasilja.

Kada govorimo o nasilju nad djecom i među djecom, svjesni smo da postoji više vrsta nasilja, odnosno tjelesno, emocionalno, seksualno zlostavljanje te zanemarivanje djece. U ovom radu pažnja će biti usmjerena na emocionalno nasilje među vršnjacima te na njegovo prepoznavanje i prevenciju.

Iako nasilje među djecom nije nova pojava, tek se u novije vrijeme ova problematika počela istraživati. Unatoč mnogobrojnim slučajevima nasilnog ponašanja u školama, tek se 70-ih godina ovaj problem počeo više razmatrati. Prva osoba koja je prepoznala problem nasilja među djecom bio je Dan Olweus koji je pokrenuo istraživanja na temu nasilja u skandinavskim zemljama. Isto tako, definirao je čin nasilja.

„Opće određenje nasilništva glasi: Učenik je izvrnut nasilništvu kada je višekratno tijekom dužeg razdoblja izložen negativnim postupcima jednog ili više učenika“ (Olweus, 1998a, str. 22). Dakle, negativan postupak je postupak kojim počinitelj nasilja nastoji žrtvi nanijeti bol i neugodnost. Takvi se postupci mogu izvesti riječima i tjelesnim dodirom, ali mogući su i bez uporabe riječi i tjelesnog dodira. Olweus (1998b) ističe kako se ponekad slučaj zlostavljanja smatra nasilništvom, no sama definicija ističe negativne postupke koji se izvode opetovano i trajno. „Namjera je da se tim pojmom isključe nečiji povremeni beznačajni negativni postupci usmjereni protiv jednog učenika u neko vrijeme, a drugog u drugo vrijeme“ (Olweus, 1998b, str. 19).

Bez obzira na to je li nasilnički postupak unaprijed osmišljen ili je došao iznenada, i bez obzira na to kako je osmišljen te tko ga provodi, uvijek će uključivati tri osnovna kriterija u definiranju nasilja. Olweus (1998b) opisuje i koja su to tri kriterija. To su: nesrazmjer moći, namjera da povrijedi te prijetnja daljnjom agresijom.

1. NESRAZMJER MOĆI – počinitelj nasilja ima samo jednu namjeru, a to je povrijediti žrtvu. Počinitelj nastupa s pozicije moći, dakle, kada govorimo o emocionalnom nasilju, znači da on može biti psihološki i socijalno moćniji. Može imati razvijeniju vještinu komunikacije, razvijenije socijalne vještine, veći krug prijatelja i slično. Iz tog proizlazi i činjenica „da se pojam nasilništvo ne rabi (ili se ne bi trebao rabiti) u slučaju kada se dva učenika približno jednake snage (tjelesne i duševne) tuku ili prepiru“ (Olweus, 1998b, str. 19).
2. NAMJERA DA POVRIJEDI – cilj svakog počinitelja, kada govorimo o emocionalnom zlostavljanju, jest drugoj osobi nanijeti emocionalnu bol te uživati u promatranju patnje. Dakle, ne možemo reći da se radi o nasilju ako do povrede dođe slučajno.
3. PRIJETNJA DALJNOM AGRESIJOM – i počinitelj i žrtva znaju da zlostavljanje nije jednokratni događaj i da će se vrlo vjerojatno ponoviti. No potrebno je napraviti razliku između nasilja i zlostavljanja. Kao što je već rečeno, međuvršnjačko nasilje je „izloženost namjerno negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili percipirane snage, zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre“ (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012, str. 266). Od zlostavljanja se razlikuje po učestalosti, odnosno zlostavljanje podrazumijeva ponavljanje nasilja na dnevnoj ili tjednoj osnovi.

Coloroso (2004) naglašava i četvrti element koji se naziva prestravljenost. Prestravljenost se javlja kao rezultat sustavnog nasilja koje se koristi da bi se održala dominacija. Nakon što žrtva postane prestravljena, počinitelj nasilja može se ponašati slobodno, bez straha od okrivljavanja.

Sam čin emocionalnog nasilja, ali i posljedice koje ono donosi mogu itekako naštetiti djetetu, no emocionalnom nasilju posvećuje se premalo pažnje, a čak i o težim slučajevima ne slušamo tako često. Nažalost, to ne znači da je ono blaže od fizičkog, seksualnog ili nekog drugog oblika nasilja.

Iako emocionalno nasilje ne može direktno ubiti čovjeka i njegove posljedice nisu odmah vidljive, one su vrlo dobro sakrivene i teško ih je primijetiti neposredno nakon čina nasilja. Emocionalno nasilje ponajprije stavlja naglasak na odnos između dviju ili više osoba, a ne na sami događaj. Isto tako, ne zahtijeva izravan kontakt s drugom osobom, a kao što je naglašeno, iako posljedice nisu vidljive, njihov je utjecaj dugotrajniji.

2. OBLICI EMOCIONALNOG NASILJA I ZLOSTAVLJANJA MEĐU VRŠNJACIMA

Kad govorimo o emocionalnom nasilju među vršnjacima, postoji više načina na koje se ono može iskazivati. Prema Bilić i sur. (2012) to je kroz: odbacivanje, bezrazložno vikanje, govorenje prostota i psovki, ismijavanje i ruganje, teroriziranje prijateljima i kaznama, grubo kritiziranje i uspoređivanje s drugom djecom, izoliranje i ograničavanje, ignoriranje, iskorištavanje te manipuliranje.

Prema australskoj autorici Field (2004), nasilje među vršnjacima uključuje šale, bolno zadirkivanje, zlobno ogovaranje te rasističke primjedbe. Međutim, zadirkivanje i nasilje potrebno je razlikovati.

Osnovna razlika je u tome što zadirkivanje nije nasilje. Kada se djeca međusobno zadirkuju, možemo uočiti postoji li u tome zaigranost koju ne nalazimo u ismijavanju te na taj način razlikovati obično „zezanje“ od nasilja u kojem je pojedincu ili skupini cilj nanijeti bol drugoj osobi ili drugoj skupini. Dakle, kada se radi o običnom „zezanju“, oba se sudionika međusobno smiju svojim slabostima i pogreškama i na taj način pokazuju da su spremni biti uz prijatelja. Izvan granica prihvatljivog ubrajamo napade vezane uz rasu, vjeroispovijest, spol, fizičke karakteristike i intelektualne sposobnosti.

Riječ „zadirkivati“ može imati nekoliko značenja. „Može značiti smetati ili dodijavati, zbijati neugodne šale ili praviti smicalice, zafrkavati se ili zanovijetati“ (Field, 2004, str. 19). Kao što je već rečeno, zadirkivanje nije nasilje. Dakle, razlika je u tome što se nasiljem, u ovom slučaju emocionalnim, drugoj osobi ili skupini želi nanijeti bol, odnosno želi se izazvati bolna emocionalna reakcija. Također, postoji razlika između nasilja i zlostavljanja, a kao što je već naglašeno, razlikuju se po učestalosti, odnosno zlostavljanje je ponavljanje nasilja na dnevnoj ili tjednoj osnovi.

Kada govorimo o zadirkivanju, postavlja se pitanje zašto djeca uopće imaju potrebu to raditi. Naime, svako dijete prihvaća ono što mu nametne njegova okolina. Nijedno se dijete ne rodi s vlastitim stavovima o prihvaćanju različitosti već to uči od roditelja, skrbnika i drugih ljudi koji se nalaze u njegovoj okolini.

Kao što je već navedeno, prema autoricama Bilić, Buljan Flander i Hrpki (2012), emocionalno nasilje među djecom može se podijeliti na drugačiji način. To je kroz: odbacivanje, bezrazložno vikanje, govorenje prostota i psovki, ismijavanje i ruganje, teroriziranje prijetnjama i kaznama, grubo kritiziranje, uspoređivanje, zabranjivanje i ograničavanje, ignoriranje, iskorištavanje djece te manipuliranje.

2.1. Odbacivanje

Odbacivanje obuhvaća ponašanja kojima se ne priznaje osobnost djeteta, njegove potrebe, te vrijednosti, ideje i osjećaji. To znači da je i interakcija između počinitelja i žrtve bez emocija te da vlada atmosfera u kojoj je vidljivo neprihvatanje i nepriznavanje djeteta, dakle žrtve. Budući da je ovdje riječ o djeci školske dobi, odbacivanje u toj dobi uključuje odnos pun negativnih emocija, nepripadanja te isključivanja iz raznoraznih prijateljskih interakcija.

Počinitelji nasilja nastoje isključiti ili odbaciti žrtvu s ciljem da se prekinu njeni socijalni odnosi. Takvi nasilnički postupci najčešće uključuju „odbijanje komunikacije, izolaciju od aktivnosti grupe te širenje glasina i ogovaranje“ (Bilić i sur., 2012, str. 267).

Čovjek je emocionalno biće i ima potrebu za prihvaćanjem, što znači da odbacivanje na njega djeluje štetno i negativno te postoji mogućnost da djeca koja nisu prihvaćena izrastu u osobe niskog samopouzdanja ili „u nesigurne, emocionalno nestabilne, često depresivne ili agresivne osobe“ (Bilić i sur., 2012, str. 125).

2.2. Bezrazložno vikanje

Čovjek se zbog negativnih riječi može osjećati jako loše. Iako djeluje bezazleno u usporedbi s fizičkim i seksualnim nasiljem, emocionalno nasilje ostavlja teške posljedice na čovjekovu psihu i zato često kažemo da riječi bole više od djela.

U vikanje nije uključeno ništa pozitivno. Nema lijepih riječi niti nježnosti, već se tu radi o verbalnom ponižavanju djeteta. Neovisno o onome što netko izgovara, vikanje u svima nama izaziva nelagodu i osjećamo se kao da je netko prema nama neprijateljski nastrojen. Kada govorimo o vikanju kao obliku međuvršnjačkog nasilja, ono se najčešće upotrebljava kad se izgovaraju psovke i kad se nekog naziva pogrđnim imenima. Djeca mogu nekoga nazivati ružnim, debelim, glupim i slično, a sve to kod žrtve izaziva bolnu emocionalnu reakciju.

Prema Kochar, Ittyerah i Babu (2015), neuropsihološka istraživanja ukazuju na povezanost verbalnog ponižavanja i kognitivnih nedostataka. Postoji sve više dokaza da verbalni napad može promijeniti način na koji mozak u razvitku sazrijeva. Istraživanja pokazuju da trauma izazvana verbalnim ponižavanjem dovodi do promjene u hormonima koji imaju značajnu ulogu u razvoju ranjivih područja mozga, što za posljedicu može imati poteškoće u učenju.

2.3. Govorenje prostota i psovki

Osobe koje u komunikaciji imaju potrebu govoriti raznorazne prostote i psovke djeluju nadmoćno, a to im je kao počiniteljima nasilja i cilj. Pred žrtvom žele izgledati superiorno, te žrtvu žele povrijediti, uplašiti, poniziti i osramotiti.

Govorenje prostota i psovki je, nažalost, često u svakodnevnoj komunikaciji te se smatra prihvatljivim i uobičajenim ponašanjem. No, na psovke se najčešće odgovara drugim psovkaama što zasigurno dovodi do sukoba. Vršnjaci tako u međusobnoj komunikaciji i uvredama mogu, na primjer, koristiti dijelove tijela koji se smatraju prostima kako bi uvrijedili i ponizili žrtvu. Kako djeca odrastaju, psovke postaju složenije te se njima koriste bez ustručavanja i srama.

„Kroz psovke vršnjaci iskazuju svoja emocionalna stanja kao što su nezadovoljstvo, bijes, gnjev, mržnju i sl., te izražavaju uvrede i prijetnje“ (Bilić i sur., 2012, str. 127).

2.4. Ismijavanje i ruganje

Ismijavanje i ruganje kao oblici emocionalnog nasilja mogu biti jako neugodni. Svatko od nas je barem jednom u životu bio ismijan i zna da osjećaj nije lijep. Djeca se nazivaju pogrđnim imenima, a počinitelj nasilja u ponašanju žrtve konstantno pronalazi mane ili greške zbog kojih se djetetu rugaju. Ne čudi stoga što se žrtve povlače u sebe jer smatraju da je sve ono što rade i govore pogrešno te da će biti ismijane. Ismijavanje i ruganje među djecom najčešće kreće od fizičkog izgleda pa dijete ili skupina djece može ismijavati nekoga zbog boje kose, izgleda nosa ili ušiju, odjeće i obuće i slično.

Samim time, žrtvi mogu dati određeni nadimak te je pomoću tog nadimka konstantno podsjećati na „manu“ zbog koje ona nije prihvaćena. Također, djeca mogu biti ismijavana zbog drugačije boje kože, vjeroispovijesti, spola i slično.

Djeci posebno teško pada kada ismijavanje dolazi od strane roditelja jer postoji mogućnost da to čuju djetetovi vršnjaci te da ga oni nastave ismijavati jer smatraju da je takav postupak u redu budući da su kao primjer takvog ponašanja imali odraslu osobu.

Ovakva ponašanja mogu ozbiljno naštetiti djetetovu emocionalnom i socijalnom razvoju te mogu prouzročiti teškoće u stvaranju pozitivne slike o sebi.

2.5. Teroriziranje prijetnjama i kaznama

Cilj ovakvog ponašanje jest, naravno, izazivanje straha kod žrtve. Prijetnje se mogu kretati od manje ozbiljnih do stravičnih. Djecu se tako može plašiti ubojstvom kućnog ljubimca, otkrivanjem neugodnih činjenica o njemu ili njegovoj obitelji i slično. Takve prijetnje, naravno, na dijete djeluju veoma traumatično.

Što se tiče boravka u školi, djeca se tamo mogu suočavati s prijetnjama vezanim uz školske obaveze. Na primjer, počinitelj nasilja može od žrtve uzeti domaću zadaću te joj zaprijetiti da će biti fizički kažnjena ukoliko ikome kaže. Ista stvar može se dogoditi i sa uzimanjem džeparca ili uzimanjem školskog pribora, nakon čega slijedi prijetnja. Isto tako, mogu biti skloni i prijetnjama da nekog vršnjaka neće pozvati na svoj rođendan ukoliko se ne prestane družiti s određenim vršnjakom. Na taj način žrtva svakog dana može biti u strahu od nove prijetnje i nove kazne.

„Konstantno ponavljanje prijetnji i uvjeravanje da će uslijediti kazna, izaziva kod djece stanje trajne povišene napetosti, koje može prerasti u anksioznost ili agresiju“ (Bilić i sur., 2012, str. 128).

2.6. Grubo kritiziranje i uspoređivanje s drugom djecom

Djeca koja su neprijateljski nastrojena prema drugoj djeci imaju tendenciju kritizirati ih, no umjesto konstantnih negativnih komentara i kritika, djeca imaju potrebu čuti i nešto pozitivno.

Ukoliko dijete konstantno sluša kritike, to neće dovesti do pozitivnih promjena niti poboljšanja već će dijete na taj način stvoriti lošu sliku o sebi. Tako, na primjer, dijete može na satu Matematike reći krivi odgovor i biti kritizirano od strane počinitelja. Isto vrijedi i za uspoređivanje.

Na primjer, skupina djevojčica može se obraćati žrtvi tako da ju stalno uspoređuje s drugima te na taj način ističe njene nedostatke. Tako žrtvi mogu govoriti da je najmanja u razredu, da drugi učenici imaju ljepšu odjeću i obuću i slično.

2.7. Izoliranje i ograničavanje

Pod izoliranjem se misli na nemogućnosti sudjelovanja u raznoraznim društvenim aktivnostima i interakcijama ili u komunikaciji s drugom djecom. Takvim postupcima dijete se dovodi do izoliranja i potencijalnih poteškoća u budućnosti što se tiče adekvatnog socijalnog funkcioniranja.

Kod ovog oblika nasilja počinitelj nastoji isključiti žrtvu iz bilo kakvih socijalnih odnosa tako što odbija komunikaciju te izolira učenika iz zajedničkih aktivnosti.

U Rijeci je 2004. godine provedeno istraživanje čiji je cilj bio utvrditi intenzitet i oblike nasilja među učenicima u školi. Uzorak ispitivanja obuhvatio je 161 učenika, 87 učenika šestog razreda te 74 učenika sedmog razreda.

„Socijalno izoliranima smatrala su se 24 ispitanika (14,9%), što je, između ostaloga, pokazatelj loših socijalnih odnosa u nezanemarivog dijela učenika (Zloković, 2004, str. 213).

Ovi podaci pokazuju kako je izoliranje vršnjaka zaista često te bi se ovom obliku nasilja trebalo posvetiti više pažnje. Činjenica jest da su djeca sklona formiranju manjih skupina te samim time izoliranju svojih vršnjaka iz tih istih skupina. Žrtve su na taj način ograničene, odnosno nemaju mogućnost razvijati svoje socijalne i komunikacijske vještine, što itekako može imati utjecaj na socijalno funkcioniranje u budućnosti.

2.8. Ignoriranje

Pod pojmom ignoriranja u vršnjačkom nasilju podrazumijevamo neodgovaranje na pokušaje vršnjaka da se uklopi u određenu sredinu. Tom djetetu uskraćeni su socijalni odnosi te komunikacija s drugima budući da je isključeno, odnosno ne postoji za određenu skupinu.

Dijete tako može na odmoru sjediti samo dok ga pojedinac ili skupina ignorira, odnosno ne uključuje u igru. Ne uključuju ga u međusobne dogovore, kao, na primjer, razgovore o školskim aktivnostima ili međusobnim interesima, te jednostavno izbjegavaju interakciju s njim.

Dijete koje se u ovom slučaju smatra žrtvom može se na taj način još više obeshrabriti te povući u sebe, što u konačnici dovodi do kasnijih teškoća u komunikaciji s drugima.

2.9. Iskorištavanje

Osobe koje su ovom slučaju počinitelji nasilja iskorištavaju drugu djecu kako bi se zadovoljile njihove potrebe i interesi. Djeca žrtve tako moraju činiti stvari koje su im nelagodne i štete im.

Počinitelji nasilja mogu iskorištavati svoje žrtve na više načina. Primjerice, mogu tražiti od njih da im posude novac. Također, mogu tražiti od dječaka da udaraju druge, mogu tražiti od djevojčica da ogovaraju druge djevojčice ili čak da izoliraju svoje vršnjake.

Počiniteljima nasilja u interesu je jedino da zadovolje svoje potrebe, ne razmišljajući o tome kako to utječe na žrtvu i ljude oko žrtve.

2.10. Manipuliranje

Manipuliranje je oblik emocionalnog nasilja sličan iskorištavanju. Dakle, počinitelji nasilja koriste svoje žrtve za ispunjavanje svojih potreba i ostvarivanje osobnih želja. Dakle, radi se o manipulativnom ponašanju koje narušava vršnjačke odnose.

Za termin „vršnjačko nasilje“ počeo se koristiti i termin relacijsko nasilje.

„Dakle, relacijsko vršnjačko nasilje (engl. *relational bullying*) možemo definirati kao namjerno neprijateljsko i ponavljano djelovanje jednog ili više učenika, koje karakterizira sofisticirana, suptilna manipulacija s ciljem uništavanja bliskih odnosa (prijateljskih, intimnih), osjećaja prihvaćanja i pripadnosti te nanošenja štete ugledu, socijalnom statusu i dobrobiti žrtve“ (Bilić, 2016, str. 3).

Prema Dolački i Ljubin Golub (2015), u usporedbi sa žrtvama fizičkog i verbalnog zlostavljanja, za žrtve relacijskog zlostavljanja pokazuje se manje suosjećanja.

Iako se može činiti kako relacijsko nasilje nije ozbiljno u onoj mjeri u kojoj je fizičko i verbalno ili nije zastupljeno u onoj mjeri u kojoj može biti fizičko ili verbalno nasilje, podaci pokazuju drugačije. Wang, Iannotti i Nansel (2009) proveli su istraživanje u SAD-u na uzorku od 7182 učenika od šestog do desetog razreda. Rezultati su pokazali kako je u posljednja dva mjeseca čak 20,8% učenika bilo fizički zlostavljano ili je zlostavljalo druge, 53,6% učenika bilo je verbalno zlostavljano ili je vršilo verbalno zlostavljanje, 51,4% učenika doživjelo je relacijsko nasilje ili je vršilo relacijsko nasilje, a 13,6% učenika doživjelo je elektroničko nasilje ili je bilo elektronički zlostavljano.

Ovi podaci nam pokazuju kako relacijsko nasilje nije bezazleno i kako je među vršnjacima zastupljeno u velikom postotku.

Razlikujemo izravne i neizravne oblike relacijskog nasilja. Pod izravnim oblicima relacijskog nasilja misli se na otvoreno suočavanje počinitelja sa žrtvom. Počinitelji otvoreno izriču prijetnje, „otvoreno postavljaju uvjete i ograničenja za prijateljstvo,

čak u formi ucjene, primjerice – „bit ću ti prijatelj ako mi pokloniš igračku, ako se igraš sa mnom, a ne razgovaraš s njim i sl.“ (Bilić, 2016, str. 3).

Prema Bilić (2016) u neizravne oblike relacijskog nasilja ubrajamo ogovaranje, širenje glasina i neistina, klevetanje; kritiziranje i ismijavanje iza leđa; ignoriranje, izoliranje i socijalno isključivanje, motiviranje drugih da žrtvu isključe iz skupina, namjerno bojkotiranje, odbijanje komunikacije te manipuliranje prijateljskim odnosima.

Opasnost kod ovog oblika nasilja jest ta da iako učitelj može biti u blizini, ne znači nužno da može primijetiti takav oblik agresije. „Kad se nasilnik koristi neizravnim sredstvima, nazočnost učitelja je nevažna. Podignuta obrva ili napućena usna može biti dovoljna da uplaši žrtvu. To se može dogoditi u trenu i, naravno, obavijeno je velom tajnosti“ (Field, 2004, str. 21).

Važno je napomenuti da svako dijete koje doživljava emocionalno nasilje i zlostavljanje nikad ne doživljava samo jedan oblik nasilja i zlostavljanja, već se oni međusobno isprepliću. Dijete tako istovremeno može proživljavati, na primjer, odbacivanje i vrijeđanje.

3. ULOGA UČITELJA – ŠTO MOŽEMO PODUZETI?

Veliku ulogu u prepoznavanju emocionalnog nasilja i zlostavljanja imaju i oni koji većinu vremena provode s djecom, a to su učitelji. Svakodnevni rad s djecom s vremenom im može ukazati na određene promjene u njihovom ponašanju, ali i međusobnim odnosima. Takve situacije često djeluju veoma stresno na učitelje, što u konačnici može rezultirati smanjenjem osobne učinkovitosti.

„Istraživanja pokazuju da nastavnici koji sebe smatraju efikasnim imaju povjerenja u svoje učenike i potiču ih na pozitivne promjene ponašanja i učenja, dok oni koji sebe percipiraju neefikasnim vjeruju da njihova nastava nema utjecaja na njihove

učenike“ (Bilić i sur., 2012, str. 176). Veliki značaj tu imaju i edukacije budućih nastavnika te dodatne edukacije onih koji već rade.

Bitno je da učitelji pravovremeno reagiraju na vršnjačko nasilje te djeluju na ispravan način. U suprotnom može doći do kontra efekta i dijete koje je žrtva nasilja može se još više povući u sebe. „Neadekvante reakcije učitelja na zlostavljanje mogu obeshrabriti učenike da potraže pomoć od učitelja, pa ne čudi nalaz da je nereagiranje učitelja na nasilje povezano s višom razinom viktimizacije učenika“ (Dolački i Ljubin Golub, 2015, str. 28).

Mnogi učitelji smatraju se i neadekvatnima za reagiranje na vršnjačko zlostavljanje.

„Istraživanje u Hrvatskoj koje je proveo UNICEF 2004. godine sugerira da učitelji polovično reagiraju na zlostavljanje u školi, tj. sa stajališta učenika svega 49,81% učitelja često ili vrlo često reagira, dok njih 15,47% u pravilu uopće ne reagira na problem zlostavljanja.

Iste godine provedeno je istraživanje i na učiteljima te je utvrđeno da se samo 34,8% učitelja smatra kompetentnima za rješavanje problema zlostavljanja u školi, dok se čak 40,4% učitelja osjeća bespomoćnima, 24% zbunjenima, a iznimno mali broj učitelja ostaje ravnodušan na zlostavljanje. Istraživanje je ponovljeno 2008. godine te je utvrđeno da je postotak učitelja koji se smatraju kompetentnima za rješavanje zlostavljanja bitno porastao s 34,8% na 55,93%, dok se i nadalje jedan dio učitelja smatra bespomoćnima (26,97%) ili zbunjenima (16,76%)“ (Dolački i Ljubin Golub, 2015, str. 29).

Učitelji na fizičko nasilje definitivno češće reagiraju zato što je vidljivije i lakše se prepoznaje, no kada govorimo o emocionalnom nasilju, Dolački i Ljubin Golub (2015) ističu kako postoje i drugi faktori koji su ključni i pokazuju hoće li učitelji reagirati ili ne. Ti faktori su: karakteristike samog događaja, individualne karakteristike učitelja kao što su rod, stavovi i uvjerenja, vlastita vršnjačka viktimizacija i empatija sa žrtvom te karakteristike žrtve.

3.1. Kako prepoznati žrtvu emocionalnog nasilja?

Kada govorimo o žrtvama nasilja, jasno nam je da ne postoji određeni tip žrtve. Nisu sve žrtve istog izgleda i karaktera, niti im je kvocijent inteligencije jednak. Prema Olweusu (1998a), tipične žrtve su anksioznije i nesigurnije od ostalih učenika. Imaju nisko samopouzdanje, negativnu sliku o sebi, smatraju se neprivlačnima, osjetljive su i tihe. U školi nemaju nijednog dobrog prijatelja, dakle usamljene su i napuštene. Kada ih drugi učenici napadnu, reaguju plakanjem i povlače se. Takve žrtve nazivaju se pasivnim ili pokornim žrtvama. No, Olweus ističe i drugi tip žrtve, a to je provokativna žrtva.

„Ti učenici imaju teškoća s koncentracijom, a njihovo ponašanje smeta i razdražuje druge. Neki od tih učenika mogu se opisati i kao hiperaktivni. Stoga ne čudi što njihovo ponašanje izaziva neke učenike u razredu, a onda to dovodi do negativne reakcije većine učenika, ako ne i cijelog razreda“ (Olweus, 1998a, str. 45).

Postoji još jedna stvar koja je zajednička žrtvama nasilja, a to je da su odabrani od strane počinitelja nasilja.

Svaka žrtva postaje objekt prijezira zato što si počinitelji daju za pravo odbacivati, ismijavati i mrziti drugo dijete jer je na neki način različito. „Kada nasilnik osjeća da može nekoga poniziti da bi se on/ona sama osjećao superiorno (ili potvrdio svoj već postojeći superiorni status), ne treba puno truda kako bi se našao izgovor da netko bude meta“ (Coloroso, 2004, str. 63).

Naravno, ukoliko se neko dijete odredi za metu, to ne znači nužno da će postati žrtvom. Sve ovisi o načinu na koji će meta reagirati. Ukoliko dijete pokaže strah ili uznemirenost, daje počinitelju do znanja da je slabo i da nije sposobno suprotstaviti se, što počinitelju govori da je u redu nastaviti s napadima. Tu veliku ulogu imaju učitelji čija je zadaća učenicima naglasiti važnost zauzimanja za sebe i reagiranja na ponašanje koje nije prihvatljivo.

Da bi učitelji uopće mogli reagirati na emocionalno nasilje i zlostavljanje, moraju znati prepoznati žrtvu, odnosno njene emocije i otežano socijalno funkcioniranje. Osim toga, naravno, moraju voditi računa o tome da uoče i spriječe i ponašanja počinitelja nasilja.

Prema Bilić, Buljan Flander i Hrpki (2012, str. 272.), indikatori zlostavljanja među vršnjacima su sljedeći:

- neraspoloženost, frustriranost, umor i povučенost
- tuga, povrijeđenost, odbačenost
- dijete se boji ići u školu ili iz nje određenim putem
- inzistira da ga se vozi u školu
- „slučajno“ kasni na školski autobus
- traži promjenu škole
- povlači se iz socijalnih aktivnosti
- gubi samopouzdanje
- samoozljeđuje se
- ima teškoće spavanja
- razvija govorne teškoće

S druge strane, Coloroso (2004, str. 69) donosi znakove upozorenja prema kojima roditelji, ali i učitelji mogu otkriti emocionalno nasilja i zlostavljanje djeteta.

1. Pokazuje nagli izostanak interesa za školu ili odbija ići u školu.
2. Popušta u školskom uspjehu. Učenicima je teško koncentrirati se na nastavno gradivo kada pokušava izaći na kraj s nasilnicima i strepi od sljedećeg pokušaja zlostavljanja.
3. Počinje se izolirati od obitelji, ali i školskih aktivnosti. Želi vrijeme provesti samo.
4. Pri povratku kući juri na toalet. Žrtve se s počiniteljima nasilja često susreću u toaletu budući da je tamo najmanja mogućnost da će ih netko vidjeti ili uhvatiti u pokušaju zlostavljanja. Stoga ne čudi da dijete u školi izbjegava to mjesto ne bi li tako izbjegao i počinitelje.

5. Pokazuje čudne reakcije kao što su strah, tuga ili ljutnja nakon telefonskog poziva ili čitanja poruke.
6. Radi nešto što nije karakteristično za njegovo uobičajeno ponašanje.
7. Nema riječi hvale za svoje vršnjake.
8. Prestaje govoriti o vršnjacima i svakodnevnim aktivnostima.
9. Žali se na bolove i ne može spavati. „Stalno opiranje i strahovanje od nasilnika opterećuje mentalne i fizičke obrane. S vremenom se sustav kvari, i um i tijelo kolabiraju u stanje iscrpljenosti“ (Coloroso, 2004, str. 72).

Na svaku promjenu treba biti osjetljiv te reagirati na vrijeme. Promjene u ponašanju djeteta nikako ne treba zanemarivati ili odbacivati. Upravo zbog ignoriranja može doći do kobnih završetaka. Jedan od primjera jest i djevojčica po imenu Elizabeth Bush.

„Ona će provesti sljedećih pet godina na sudskom psihijatrijskom odjelu i završit će školovanje u psihijatrijskoj ustanovi. 7. ožujka 2001. donijela je u školu očev pištolj i pucala u drugu djevojčicu, te je ranila u rame. Žrtva pucnjave bila je njezina bivša najbolja prijateljica koja se pridružila ostalim djevojčicama koje su joj se stalno izrugivale nazivajući je „idiotom, glupačom, debelom, ružnom“. Kroz svakodnevno izbjegavanje i isključivanje iz socijalnih krugova, grupacija nasilnica nije osjećala nikakvo kajanje za to što su učinile. U stvari, neke nisu uspjele shvatiti kako ju je samo „zafrkavanje“ moglo toliko uzrujati. Nisu vidjele.“ (Coloroso, 2004, str. 67).

Još jedan primjer koji nam govori o važnosti reagiranja na nasilje i zlostavljanje dolazi s Aljaske, a govori o dječaku Evanu Ramseyu koji je godinama bio meta zlostavljanja. Grupa dječaka davala mu je raznorazne nadimke, tukli su ga, vrijeđali i pljuvali. Dječak se obratio ravnatelju škole, no ravnatelj mu je rekao kako je najbolje da dječak počne sve ignorirati.

„19. veljače 1997. Evan je ušao u školu s 12-kalibarskom sačmaricom i ubio kolegu Joshua Palaciosu i ravnatelja Rona Edwardsa. Evanu je suđeno kao odrasloj osobi i osuđen je na 210 godina zatvora. Iz svoje ćelije u popravnom domu u Sewardu, Aljaska, priznaje: „Osjećao sam se moćno s puškom. To je bio jedini način da se riješim ljutnje.“. Uvjete za pomilovanje steći će s 86 godina. Evan je progovorio o istini koju djeca žrtve beskompromisno znaju u svojim srcima i pokušavaju pridobiti odrasle da shvate: „Imao bih drugačiji život da se prema meni nisu tako ponašali.“ (Coloroso, 2004, str. 66).

Pritisak koji žrtve osjećaju često je neizdrživ pa se one odlučuju na ovakve postupke. Kao što je vidljivo iz riječi Evana Ramseya, žrtve koje su počinile ubojstva sasvim su svjesne da je to pogrešno i da nisu ubojice, no pritisak koji osjećaju postaje nepodnošljiv.

No, ponekad žrtve ne naude svojim počiniteljima, već sebi. Tako je bilo u slučaju iz 2000. godine kada je četrnaesetogodišnji Hamed Nstih skočio s Patullo mosta.

„Svojoj obitelji je ostavio oprostajno pismo u kojem detaljno opisuje zlostavljanje i omalovažavanje koje ga je dovelo do samoubojstva: „Mama, u školi su me ponižavali moji vršnjaci, djeca u razredu, čak su mi se smijali i moji prijatelji. Uvijek su me zvali četverooki, nosati, krele.“ Njegova majka je rekla da je jedna od posljednjih Hamedovih želja bila da prestane nasilje među učenicima te da učenici shvate da je omalovažavanje loše. Hamedovi prijatelji nisu imali snage prekinuti omalovažavanje.“ (Coloroso, 2004, str. 16).

Čitajući ovakve primjere možemo vidjeti koliko je zapravo emocionalno nasilje među vršnjacima opasno te zaključiti da nije nimalo blaže od ostalih oblika nasilja.

Većina slučajeva nasilja i zlostavljanja ostaje neprimijećena, a razlog tome je što žrtve često nemaju dovoljno povjerenja u odrasle. Barbara Coloroso (2004) u svojoj je knjizi opisala nekoliko razloga zbog kojih je to tako.

Žrtve se često srame jer su objekti nasilništva. Počinitelj žrtvu čini izoliranom, nepopularnom i posramljenom, stoga je mala vjerojatnost da će dijete priznati da se tako osjeća. Ukoliko se povjere odrasloj osobi, djeca mogu strahovati od osvete počinitelja. Što počinitelj više prijeti, dijete će se više bojati i radije će slučaj nasilja zadržati za sebe. U takvoj situaciji dijete može pomisliti i da mu nitko ne može pomoći. Djeca mogu biti u tolikom strahu od počinitelja nasilja da smatraju kako on ne može biti zaustavljen.

No, to nisu jedine stvari koje utječu na stvaranje takvog mišljenja žrtve. Djeca odmalena slušaju stavove svojih roditelja i priklanjaju im se. No, ponekad su stavovi roditelja potpuno pogrešni i dovode dijete u još težu situaciju. Odrasli tako mogu imati mišljenje da nasilništvo nije ništa loše i da je sasvim u redu „blagosloviti“ takvo ponašanje. Isto tako, mogu svoje dijete učiti „da je „cinkanje“ vršnjaka loše, glupo, djetinjasto – čak i kad ih taj vršnjak zlostavlja. „Podnošenje i popuštanje bi

trebao biti „zreliji“ odgovor na verbalno ili fizičko zlostavljanje ili izbjegavanje“ (Coloroso, 2004, str. 69).

Naravno, takvo mišljenje roditelja je u potpunosti krivo. Djecu ne bi trebalo učiti kako je ispravno popuštati počiniteljima. Radi se o ozbiljnom problemu kojeg je potrebno spriječiti, a ne ignorirati.

Kada govorimo o žrtvama nasilja, postoje i razlike s obzirom na spol. Marušić i Pavin Ivanec (2007) provele su istraživanje u 11 osnovnih škola u različitim dijelovima Hrvatske. Istraživanje se sastojalo od 2 mjerenja. Prvo mjerenje provedeno je u proljeće 2004. godine i u njemu je sudjelovalo 884 učenika šestog i sedmog razreda (48% djevojčica i 52% dječaka). Drugo mjerenje provedeno je u proljeće 2005. godine i u njemu je sudjelovalo 285 učenika (50% djevojčica i 50% dječaka). U istraživanju je korišten Olweusov Upitnik nasilnik/žrtva.

Rezultati prvog mjerenja pokazali su kako postoje značajne spolne razlike u izloženosti pojedinim vrstama nasilja te da su djevojčice više izložene različitim oblicima socijalne izolacije i relacijske agresije. Djevojčice su više sklone korištenju indirektnih metoda nasilja kao što su širenje glasina, isključivanje iz skupine i ocrnjivanje drugih. „Djevojčice stvaraju mnogo jače i uže povezane socijalne veze (fenomen najbolje prijateljice, djevojačkih klika) te im je zato puno lakše iskorištavati te veze i manipulirati drugima u cilju da ih povrijede“ (Prpić, 2006, str. 8). To nam pokazuje i sljedeći primjer.

„U Weston-super-Mareu u Avonu, 10-godišnjoj su se Sari redovito rugale dvije nestašne djevojčice, jer im se nije htjela pridružiti u ometanju nastave. Nazivale su je pogrdnim imenima, prijetile joj šakama i nagovarale ostale učenice i učenike u razredu da se s njome ne druže. *Prije sam voljela školu*, kaže zbunjena Sarah, *ali sada je mrzim*“ (Olweus, 1998b, str.17).

Olweus (1998b) također ističe kako su djevojčice izloženije neizravnim i istančanijim oblicima nasilništva nego nasilju s otvorenim napadima.

Što se tiče povjeravanja odraslim osobama, također nalazimo razlike s obzirom na spol. „Manja je vjerojatnost da će se dječak povjeriti odrasloj osobi, nego djevojčica. Dječaci su kulturno uvjetovani idejom da bi trebali to „izdržati“, „biti jaki“ i „biti samostalni“ (Coloroso, 2004, str. 68).

Osim razlike po spolu, postoji razlika između mlađe i starije djece. Mlađa su djeca privrženija odraslima i imaju puno više povjerenja u njih, stoga je za pretpostaviti da će se ona u više slučajeva povjeriti nekome prije nego starija djeca.

Iako se djeca nekad ne žele povjeriti odrasloj osobi, svakako mogu davati naznake da se nešto događa.

3.2. Karakteristike počinitelja nasilja

Kako bi se emocionalno nasilje i zlostavljanje moglo prepoznati te u konačnici spriječiti, nije dovoljno prepoznati samo žrtvu, već i počinitelja.

Kao što je već naglašeno, djeca koja su emocionalno zlostavljana nisu prihvaćena u svojoj okolini, njihovo mišljenje ne uzima se u obzir, a osobe koje nastupaju s pozicije moći često ih obezvrjeđuju i ne poštuju kao ravnopravnu osobu.

Počinitelji, isto kao i žrtve emocionalnog nasilja, ne mogu se prepoznati po nekoj zajedničkoj fizičkoj karakteristici, ali ih se može izdvojiti na temelju toga kako se ponašaju. Njihova je svrha „povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost“ (Coloroso, 2004, str. 33).

Nijedan počinitelj nasilja ne rađa se kao takav. Od malih nogu dijete gleda određena ponašanja i od roditelja te ostalih koji su prisutni u njegovoj okolini uči što je ispravno, a što je pogrešno. „Urođeni temperament je jedan od faktora, ali su tu, također, i ono što psiholog Urie Bronfenbrenner naziva utjecajima okoline: obiteljska atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili potiču takvo ponašanje“ (Coloroso, 2004, str. 37).

Skupnjak (2011) je u svom radu objasnila Bronfenbrennerovu teoriju. Njegova se teorija temelji na pretpostavci da, ukoliko želimo razumjeti razvoj u potpunosti, moramo razumjeti kako međusobno djeluju jedinstvene značajke djeteta i njegove okoline.

„On okolinu zamišlja kao niz povezanih struktura u kojima se odvija čovjekov svakodnevni život, a imaju značajan utjecaj na razvoj. Tako je u sklopu teorije razvoja identificirao četiri razine okolinskih utjecaja na dijete, počevši od onih koje su djetetu bliske i u kojima neposredno sudjeluje, pa sve do onih koje su mu prilično udaljene i u kojima ne sudjeluje izravno“ (Skupnjak, 2012, str. 224).

Te razine su: mikrosustav, mezosustav, egzosustav te makrosustav, a Bronfenbrenner kasnije dodaje i peti dio sustava, a to je kronosustav.

Ova nam teorija, dakle, pomaže u shvaćanju kako se nijedno dijete ne rađa kao počinitelj nasilja jer on i njegova okolina neprestano utječu jedno na drugo. Okolina utječe na pojedinca i formira ga kao osobu, što znači da na njega može imati i negativan utjecaj te pojedinac može postati počiniteljem nasilja.

Što se tiče karakteristika počinitelja nasilja, prema Sesar (2011), počinitelji često imaju nedostatak razumijevanja za ono što im je rečeno, imaju lošiju prosudbu, selektivno pamćenje, sumnjičavi su, nisu kreativni te imaju kompulzivnu potrebu kontrolirati druge.

Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) opisuju karakteristike osoba koje su počinitelji relacijskog nasilja. Smatra se kako imaju dobre socijalne vještine te, budući da lako manipuliraju drugima, sposobni su privući mnoge sljedbenike. Još neke od karakteristika svih počinitelja nasilja su:

- agresivan stav prema okolini
- potreba za dominacijom nad drugima
- izostanak empatije za žrtve
- obezvrjeđivanje žrtava
- arogantno, impulzivno ponašanje
- niska tolerancija na frustraciju
- interpretiranje tuđeg ponašanja kao neprijateljskog
- pozitivan stav prema nasilju

- negativan stav prema školskom okruženju
- loša pažnja i koncentracija
- ometanje školskih aktivnosti
- loš uspjeh u školi
- upadanje u tučnjave s drugom djecom
- često gledanje nasilnih filmova i igranje nasilnih igrica
- sklapanje prijateljstava s drugom djecom koja su također agresivna
- konstantno suprotstavljanje odraslima

Kao što je vidljivo, nigdje se ne spominje ljutnja. No nasilje je itekako povezano s ljutnjom, ali i s prijezirom. Osoba koja zlostavlja ima snažan osjećaj antipatije prema nekome koga smatra bezvrijednim, odnosno nevrijednim poštovanja. Budući da su počinitelji nasilja jači od žrtve, odnosno nastupaju s pozicije moći, smatraju da imaju pravo na takvo ponašanje zato što njima tako odgovara. Nisu svjesni štete koju nanose drugoj osobi niti mare za to. Njihov je cilj naštetiti nekome i oni uživaju u tome.

Kada govorimo o počiniteljima nasilja, postoje slučajevi u kojima oni istodobno mogu biti i žrtve, a kao što je već naglašeno, Olweus (1998b) ih naziva provokativnim žrtvama, no koristi se i termin počinitelji-žrtve.

Takve su osobe ponekad nagle ćudi te nastoje uzvratiti na uvredu, mogu biti hiperaktivne, rastresene, nemirne, te pokušavaju zlostavljati slabije učenike.

Dakle, ponekad se djeca koja se nasilnički ponašaju čine kao superiorna, no takvo ponašanje zapravo koriste kao masku kako bi prikrili vlastitu bol. Primjer takvog slučaja jest Carl Upchurch, bivši član bande i bivši zatvorenik, a sada ugledni član zajednice i pisac koji je u svojoj knjizi *Osuđeni u maternici: putovanje jednog čovjeka od zatvorenika do mirotvorca* opisao slučaj rasizma kojem je bio izložen te utjecaj koji je imao na njega u djetinjstvu.

„Kao što je sam priznao, Carl je bio žrtva i nasilnik. Bezobzirna i bezosjećajna okrutnost bila je tvrda ljuska u koju se sakrio da bi zaštitio tiho, blago i osjetljivo dijete, kakvo je bio, od odbacivanja, podsmjeha i mržnje kojoj je bio svakodnevno izložen“ (Coloroso, 2004, str. 41).

Takvu pojavu u kojoj je osoba istovremeno počinitelj nasilja i žrtva Rigby (2006) naziva domino učinak. Dakle, dijete koje je žrtvom nasilja katkada se ne može izravno osvetiti, ali može biti motivirano da se iskali na nekome drugome. „Može biti vrlo frustrirano jer se ta ljutnja ne može na siguran način usmjeriti prema izvoru zlostavljanja i, u tom slučaju, pati nevina žrtva“ (Rigby, 2006, str. 49).

Bez obzira na to u kojoj se mjeri prakticira i je li umjereno ili teško, vrši li se samo od strane jedne osobe ili se radi o skupini počinitelja, te bez obzira na to na koga je usmjereno, nasilje nije normalno niti prihvatljivo. Baš iz tog razloga je bitno što prije prepoznati karakteristike počinitelja i žrtve kako bi se nasilje i zlostavljanje moglo smanjiti, a s vremenom i u potpunosti zaustaviti.

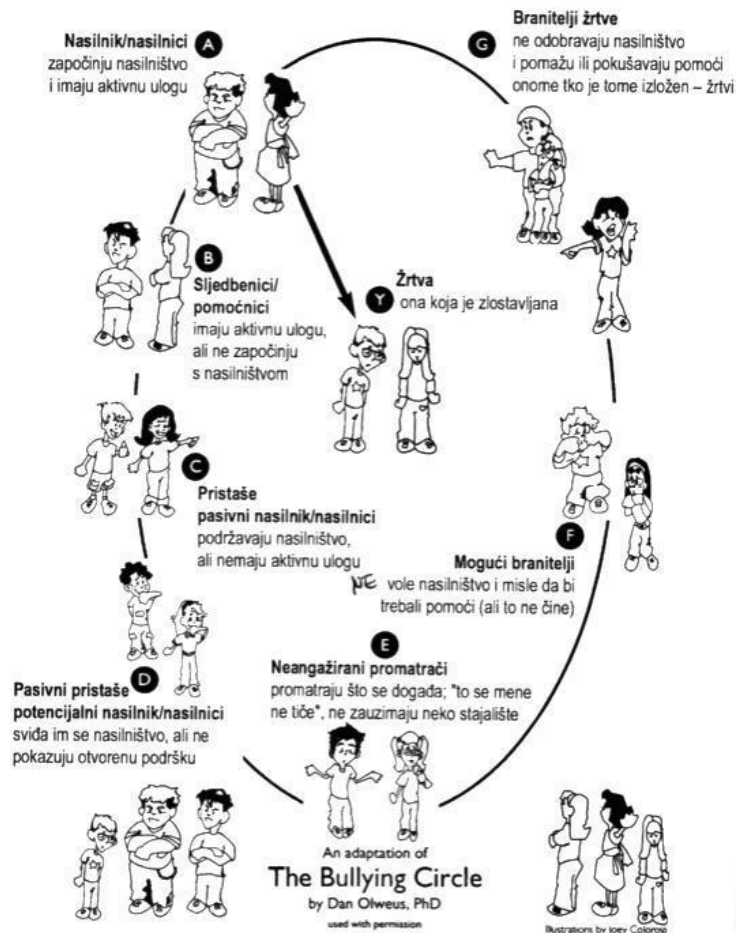
Osim počinitelja i žrtve, postoje i drugi sudionici čina nasilja koji, kada je riječ o samom nasilju, ponekad ne dobivaju toliko pažnje. Bez obzira na to, vrlo su bitni i mogu doprinijeti otkrivanju nasilja i zlostavljanja te njihovom zaustavljanju.

3.3. Ostali sudionici nasilja

Kada je riječ o nasilju, često se naglašava uloga počinitelja nasilja te žrtve, a zanemaruje se činjenica da u nasilju u većini slučajeva prisustvuju i druga djeca. Ta djeca svjedoče činu nasilju i mogu zauzeti različite uloge. Od ostalih sudionika nasilja navodimo pomoćnike, pristaše, branitelje te promatrače.

Dan Olweus je razvio takozvani „The Bullying Circle“ u kojem navodi kojim se slijedom, prema složenosti, oko žrtve pojavljuju različiti likovi.

Slika 1. Sudionici zlostavljanja

Počinitelji nasilja su oni od kojih sve kreće. Oni odaberu pojedinca ili skupinu koja postaje žrtvom. Za njima dolaze sljedbenici koji pomažu počiniteljima. Kao što je objašnjeno i u prikazu, sljedbenici imaju aktivnu ulogu u nasilju, no nikada ne započinju s nasilništvom. Nakon njih dolaze pristaše, odnosno pasivni nasilnici. To su osobe koje, za razliku od sljedbenika, nemaju aktivnu ulogu u nasilju, no podržavaju nasilje. Iza njih slijede pasivni pristaše kojima se sviđa nasilje, no to nikada otvoreno ne pokazuju.

U činu nasilja pojavljuju se i neangažirani promatrači. To su osobe koje vide što se događa, dakle svjedoče činu nasilja, no ne žele ništa poduzimati smatrajući kako se to njih ne tiče.

Osim promatrača, određene osobe mogu zauzeti ulogu mogućih branitelja te branitelja žrtve. Razlika je u tome što mogući branitelji, iako ne vole nasilje i misle da bi trebali pomoći, svejedno to ne čine. Razlozi tome mogu biti mnogobrojni, kao, na primjer: „a) strah da će biti ismijani ako pokušaju pomoći pa ne uspiju; b) boje se osvete počinitelja nasilja; c) boje se da ne učine krivu stvar zbog čega žrtva može imati više problema“ (Bilić, 2013, str. 200).

Branitelji žrtve su osobe koje ne vole nasilje, žele ga spriječiti i pokušavaju pomoći onome tko je izložen nasilju. „Uloga branitelja (engl. defenders) definirana je kao skup prosocijalnih ponašanja kojima se želi razriješiti sukob, umanjiti problem nasilja ili ga zaustaviti“ (Bilić, 2013, str. 197).

Dakle, promatrajući ovaj prikaz, jasno nam je da je cilj postignuti da se djeca promatrači pomaknu na desnu stranu kruga, odnosno da postanu branitelji žrtve. No, to ponekad nije toliko jednostavno.

Mnoga djeca ostaju postrani i nastavljaju gledati nasilje upravo iz straha da ne postanu nova žrtva počinitelja. Ne žele biti povrijeđeni, a ne žele niti napraviti još veću štetu pa smatraju da je najbolje da nasilje ignoriraju. Koriste svakojake izgovore, no kada je riječ o nasilju, ti razlozi nisu opravdani. U dječjem društvu nitko ne želi biti nazivan „tužibabom“, što može biti jedan od razloga zašto se djeca ne žele miješati. Isto tako, počinitelja nasilja mogu smatrati svojim prijateljem pa ga tako podržavati.

S druge strane, neka djeca možda žele intervenirati, no ne znaju kako. Baš kao što se i nasilničko ponašanje uči, tako djecu treba naučiti i kako ga spriječiti.

Što se tiče teorijskih objašnjenja vršnjačkog angažmana u nasilničkom ponašanju, Bilić (2013, str. 196) u svom radu izdvaja 4 najznačajnije.

- a) Latane i Darley navode kako odluka promatrača o tome hoće li intervenirati ili ne ovisi o samoj procjeni. Dakle, promatrač sam procjenjuje zaslužuje li žrtva pomoć te je li uopće potrebno intervenirati.
- b) Hoffman naglašava kako se djeca koja svjedoče nasilju suočavaju s moralnom dilemom te si postavljaju pitanje trebaju li pomoći i kako će se osjećati ako ne pomognu. Hoffman smatra kako takvo razmišljanje može

pobuditi empatiju te osjećaj krivnje, a to može dovesti do prosocijalnog ponašanja.

- c) Dovidio i suradnici smatraju kako promatrači uzimaju u obzir sve prednosti, na primjer, nagrade, popularnosti i slično, te nedostatke kao što su moguće ozljede, socijalno neodobravanje te izgubljeno vrijeme i tek nakon toga donose odluku o tome hoće li pomoći žrtvi ili ne.
- d) Prema Thornbergu i suradnicima, odluka o tome hoće li promatrač pomoći žrtvi ili ne ovisi o utjecajnim čimbenicima, a to su: tumačenje štete koja nastaje u situaciji, emocionalne reakcije koje mogu izazvati scene nasilja, socijalna procjena odnosa i pozicija (antipatija prema žrtvi ili bliskost sa žrtvom), moralno vrednovanje te samoučinkovitost.

Djeca koja svjedoče nasilju imaju vrlo važnu ulogu u njegovu sprječavanju i stoga je važno djecu educirati o problemu nasilja te im objasniti važnost intervencije i sprječavanja nasilja. Kada se govori o samom postupku nasilja, često se smatra kako samo počinitelj može nanijeti pravu štetu i bol žrtvi, no u nekim slučajevima to nije tako.

U studenom 2000. godine, 14-godišnja se djevojčica objesila uzicom svog psa u spavaćoj sobi. Iza sebe je ostavila poruku u kojoj je imenovala tri djevojčice za koje je napisala da su je „ubijale“ nasilničkim ponašanje. Djevojčica je konstantno trpjela prijetnje i uvrede, i to sve na javnom mjestu.

„Sutkinja s lokalnog građanskog suda, Jill Rounthwaite, posebnu je pozornost obratila na promatrače – one koji su podržavali mučitelje Dawn Marie, okupljajući se oko njih, ne shvaćajući da svojim ponašanjem stvaraju još veću sliku moći i zastrašivanja“ (Coloroso, 2004, str. 90).

Jasno je da nasilništvo stvara atmosferu straha i da se zbog osjećaja nesigurnosti djeca ne žele miješati u takve situacije, no važno je dati im do znanja kako i oni imaju određenu odgovornost u stvaranju sigurne okoline bez nasilničkog ponašanja.

3.4. Mjere sprječavanja nasilja u školama

Prepoznavanje i prevencija nasilja dugačak je i složen proces, stoga nije za očekivati da postoji jednostavno rješenje i jednostavni postupak kojim se ono može spriječiti te u konačnici zaustaviti. Bez obzira na to, učitelji moraju dati sve od sebe kako bi stali na kraj nasilju. Da bi prevencija nasilja uopće bila moguća, učitelji trebaju biti upoznati s brojnim programima i pristupima pomoću kojih će proširiti svoje znanje i djelotvorno se nositi sa sprječavanjem vršnjačkog nasilja.

Jedan od najpoznatijih programa za borbu protiv nasilja jest KiVa program.

KiVa program inovativni je školski program razvijen pomoću najsuvremenijih istraživanja o nasilju te korišten za učinkovito rješavanje slučajeva nasilja.

Sastoji se od univerzalnih i indiciranih aktivnosti.

Univerzalne aktivnosti usmjerene su na sve učenike i glavni cilj im je sprječavanje nasilničkog ponašanja. Sastoje se od dvije cjeline, a svaka cjelina ima 10 lekcija namijenjenih za učenike koje traju približno po sat vremena. Lekcije uključuju važnost djelovanja u timu, učenje o emocijama, objašnjavaju vrste nasilja, posljedice nasilja te načine na koje pojedinac ili grupa mogu pomoći u smanjenju nasilja. Učenici uče kroz rasprave, igru uloga, grupni rad, rad cijelog razreda te gledajući primjere osoba koje su bile zlostavljane. Također, obje cjeline obuhvaćaju i on-line igrice koje učenici mogu igrati kod kuće ili u školi.

Indicirane aktivnosti koriste se kada se pojavi slučaj nasilja i usmjerene su na sudionike nasilje, dakle počinitelja i žrtvu, kao i ostale učenike koji su to nasilje promatrali. Nakon što se pojavi slučaj nasilja, provodi se razgovor sa žrtvom nasilja s ciljem uspostavljanja odnosa punog povjerenja gdje žrtva može objasniti što se zaista dogodilo. Zatim se provodi razgovor s počiniteljem nasilja u kojem se počinitelja navodi na to da pomogne žrtvi, a nakon toga se provodi razgovor sa žrtvom i počiniteljem zajedno. Osim toga, razgovor se provodi i s nekoliko učenika koji će pomoći žrtvi i podržati je, pod uvjetom da nisu sudjelovali u nasilju nad žrtvom. Dakle, program je usmjeren na edukaciju sve djece s tendencijom da od promatrača postanu branitelji.

Kako bi učitelji u sklopu ovog programa mogli raditi s djecom, i sami moraju biti educirani. Naime, ovlašteni KiVa edukatori imaju pravo educirati krajnje korisnike programa, dakle osoblje škole. Osposobljavanje učitelja i ostalih zaposlenika škole od iznimne je važnosti jer oni moraju shvatiti nasilničko ponašanje, njegove mehanizme i posljedice, glavne ideje KiVa programa, konkretne programske sadržaje te kako učinkovito provesti program.

Clarkson i Hutchings (2015) u svom su radu opisale uvođenje KiVa programa u škole u Ujedinjenom Kraljevstvu.

U uvođenju programa sudjelovalo je 17 škola, od čega je 14 škola iz Walesa, a 3 iz Chesirea, a u program je bilo uključeno 748 učenika. Kao instrument istraživanja pomoću kojeg se dobio postotak djece koji su bili počinitelji nasilja te postotak djece nad kojima se vršilo nasilje korišten je Olweusov upitnik. Od 17 škola, njih 14 je imalo potpune podatke za prvo i drugo mjerenje, odnosno podatke prije uvođenja programa i poslije uvođenja programa, tako da su 3 škole isključene. Usporedba ta dva mjerenja pokazala je značajni pad u postocima nasilja nad vršnjacima u svim školama koje su uvele KiVa program.

Tablica 1. Postotak žrtava i počinitelja nasilja prije i nakon uvođenja KiVa programa u škole u Walesu i Chesireu

Kod škole	Prije uvođenja KiVa programa (N=473)		Nakon uvođenja KiVa programa (N=472)	
	Žrtva	Počinitelj nasilja	Žrtva	Počinitelj nasilja
1	20	5	3	3
2	35	16	18	3
3	8	0	0	0
4	8	4	8	0
5	4	16	8	0
6	8	4	0	4
7	25	9	13	4
8	8	7	0	0
9	22	10	3	5
11	31	19	8	0
12	17	18	6	0
13	6	10	0	0
15	11	14	11	2

Program se pokazao kao jako uspješnim budući da učenici pokazuju veliko zanimanje i angažirani su u zadacima i lekcijama koje program nudi, a i nakon njegove provedbe zaista dolazi do smanjenja nasilja u školama.

Što se tiče projekata u Hrvatskoj, ured UNICEF-a od 2004. godine provodi projekt prevencija vršnjačkog nasilja i zlostavljanja pod nazivom „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“. Projekt se sastoji od dvije komponente, a to su preventivna i intervencijska.

Preventivna komponenta uključuju prepoznavanje nasilnog ponašanja te razlikovanje zlostavljanja od sukoba među učenicima koji su uvjetovani neznanjem učenika da se sukobi mogu riješiti na miroljubiv način. Intervencijska komponenta uključuje osnivanje vršnjačkih grupa podrške, učenje mjera intervencije u slučaju nasilja i slično.

Projekt „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ pretpostavlja kontinuirani rad svih zaposlenih kroz 7 koraka. Ti koraci su (Nikčević-Milković, Tomić-Latinac, 2009):

- utvrđivanje razine nasilja u razredu i školi primjenom upitnika „Žrtva-nasilnik“ Dana Olweusa
- definiranje elemenata zaštitne mreže s ciljem izgradnje zaštitne mreže škole (izrada plakata, dijeljenje priručnika)
- obrada tema vezanih za ponašanje djece koja vrše nasilje i djece nad kojima se vrši nasilje; postavljanje sandučića povjerenja
- škola ostvaruje suradnju s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici (policija, crkva, itd.)
- broj učenika koji traže pomoć se povećava; učenici znaju kome se mogu obratiti
- škola reagira i djeluje prema protokolu o postupanju
- učitelji, roditelji i učenici smatraju školu sigurnijim mjestom; škola prolazi kroz postupak samoprocjene

Nikčević-Milković i Tomić-Latinac (2009, str. 635) „provele su istraživanje u 39 škola u Hrvatskoj koje su dobile status „Škola bez nasilja“ kako bi provjerile učinkovitost UNICEF-ovog programa“. Inicijalno istraživanje provedeno je na slučajnom uzorku od 4939 učenika i 1205 učitelja te prigodnom uzorku od 1931 roditelja.

Inicijalno istraživanje provedeno je 2004. godine te su ti rezultati uspoređeni s rezultatima istraživanja provedenog 2008. godine. Kao instrument istraživanja korišten je upitnik konstruiran samo za ovu svrhu.

Rezultati dobiveni istraživanjima pokazali su kako se nakon provedbe projekta broj učenika nad kojima se vršilo nasilje prepolovio (10,4% u 2004. godini te 4,64% u 2008. godini), te da se broj djece nasilne prema drugoj djeci smanjio za gotovo tri puta (11,98% u 2004. godini te 3,21% u 2008. godini).

Što se tiče učitelja, oni su izrazili značajan porast vlastite kompetencije u rješavanju problema vršnjačkog nasilja (34,8% u 2004. godini te 60% u 2008. godini).

Što se tiče roditelja, oni su upoznati s aktivnostima koje provodi škola, a tiču se suzbijanja vršnjačkog nasilja i čak 87% roditelja želi surađivati na tim aktivnostima.

Dakle, sam projekt pokazao se uspješnim i pomoću njega su dobiveni izvanredni rezultati, odnosno vidljivo je da u školama u kojima se provodi ovaj projekt vršnjačko nasilje nije toliko zastupljeno.

Ozdanovac i Velki (2014) spominju projekt „Prevenција zlostavljanja djece kroz školski sustav i lokalnu zajednicu“ (CAP – Child Assault Prevention). CAP je program prevencije zlostavljanja koji nastoji osnažiti djecu kako bi uspješno spriječila napad od strane vršnjaka, a razvijen je za različite potrebe i uzraste djece. Tako postoje: Vrtićki CAP, Predškolski CAP, Osnovni CAP, Teen CAP te CAP za djecu s posebnim potrebama.

„Glavni ciljevi programa u borbi protiv zlostavljanja jesu: kroz igranje uloga i vođenu skupnu raspravu u razrednim radionicama naučiti djecu kako prepoznati potencijalno opasne situacije i učinkovito se koristiti opcijama i strategijama reagiranja koje su im dostupne u takvim situacijama, ohrabriti djecu da razotkriju zlostavljanje te podučiti nastavnike i roditelje o zlostavljanju i adekvatnom reagiranju pri suočavanju s problemom vršnjačkog nasilja“ (Ozdanovac i Velki, 2014, str. 334).

Program naglašava važnost komuniciranja djece s odraslima od povjerenja, podršku vršnjaka, te naravno, zalaganje za sebe.

Sprječavanje nasilja i zlostavljanja među vršnjacima nije jednostavan proces i zahtijeva organizaciju, predanost te učinkovite programe. Mnogi programi dovode do privremenog odustajanja od nasilja, a ne do stvarnog smanjivanja agresivnog ponašanja. Prema Bilić i sur. (2012), postoji primarna, sekundarna i tercijarna prevencija nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama. „Primarna prevencija nasilja u odgojno-obrazovnim ustanovama odnosi se na podizanje svijesti roditelja, odgajatelja, nastavnika i djece o raširenosti problema i potrebi sprječavanja nasilja u tim institucijama, ali i izvan njih“ (Bilić i sur., 2012, str. 370).

Budući da je riječ o nasilju u školama, škola je ustanova od koje treba i krenuti te u kojoj je potrebno identificirati probleme te odrediti ciljeve kojima se teži. Kao što i sama definicija primarne prevencije govori, u proces sprječavanja nasilja uključuju

se i roditelji koji imaju zadaću informirati se o zaštiti djece te „osigurati uvid u obiteljske odnose kako bi se uočili socioemocionalni problemi u ostvarivanju roditeljske uloge“ (Bilić i sur., 2012, str. 371).

Da bi se preventivni programi mogli kreirati, potrebno je u svojoj zajednici definirati nasilje kako bi se ono moglo prepoznati i prevenirati. Da bi do toga došlo, važna je efikasna suradnja.

Što se tiče samog rada s učenicima u razredu, cilj je dobiti željenu reakciju na nasilna ponašanja, ali i podučiti učenike o preuzimanju odgovornosti. Ponekad se može javiti i nekoliko učenika koji su željni promovirati nenasilje pa oni tada na svojim sastancima mogu obrađivati raznorazne teme vezane uz nasilje, a zatim svoje znanje prenijeti na vršnjake.

Nakon primarne dolazi sekundarna prevencija. „Sekundarna prevencija u odgojno-obrazovnim ustanovama odnosi se na rizične skupine, odnosno pomoć djeci koja pokazuju nasilna i agresivna ponašanja i djeci koja imaju potrebu za većom podrškom zbog viktimizacije u školi“ (Bilić i sur., 2012, str. 380).

S takvom djecom najčešće rade pedagozi i psiholozi, no bez obzira na to, svejedno se polazi od učitelja jer oni su ti kojima se učenici najprije obrate.

Cilj sekundarne prevencije jest u radu s učenicima počiniteljima smanjiti nasilne oblike ponašanja te u radu s djecom žrtvama naglasiti važnost zauzimanja za sebe.

„Aktivnosti tercijarne prevencije odnose se na učenike koji iskazuju najintenzivnije probleme u ponašanju, a neophodna im je individualna pomoć i podrška kako bi promijenili neprihvatljive oblike ponašanja“ (Bilić i sur., 2012, str. 381). Budući da se radi o individualnom radu, učenik se sustavno prati te mu se na taj način pruža potrebna pomoć.

U borbi protiv nasilja potrebno je informirati se o mnogobrojnim programima, projektima i metodama koje se mogu upotrijebiti kako bi se nasilje smanjilo, a s vremenom i u potpunosti zaustavilo. Nasilje nije nešto što se u školama pojavilo tek

nedavno, već ono postoji oduvijek, što znači da postoje i starije metode prevencije protiv nasilja.

Vrlo je poznat Olweusov intervencijski program koji uključuje mjere na razini škole, mjere na razini razreda te mjere na individualnoj razini. „Glavni ciljevi intervencijskog programa jesu smanjiti koliko god je moguće – idealno bi bilo i ukinuti u cijelosti – postojeće probleme nasilnik/žrtva u školskom okruženju i izvan njega te spriječiti pojavu drugih problema“ (Olweus, 1998b, str. 69).

Da bi se ti ciljevi mogli ostvariti potrebna su 2 uvjeta, a to su osviještenost odraslih o problemu nasilja među djecom i uključivanje odraslih u mijenjanje takvog stanja.

Da bi se bilo kakve mjere mogle poduzeti u školama, učenici ponajprije moraju ispuniti Olweusov upitnik „Nasilnik-žrtva“ kako bi se utvrdio opseg problema, odnosno zastupljenost problema nasilja u školi. Tada se može krenuti s odgovarajućim mjerama. Mjere na razini škole prvenstveno kreću od školskog sastanka na kojem sudjeluju svi djelatnici škole te raspravljaju o problemu nasilnik/žrtva te izrađuju plan djelovanja. Ostale mjere na razini škole obuhvaćaju: bolji nadzor tijekom odmora i stanke za užinu, više privlačnih dječjih igrališta, sastanke nastavnika s roditeljima, formiranje nastavničke grupe koja radi na razvijanju društvenog okruženja u školi, roditeljske kružoke te SOS telefon.

SOS telefon ima vrlo značajnu ulogu budući da djeca često imaju nedoumice glede povjeravanja odraslima o problemu nasilja. U tim slučajevima kontakt-telefon može biti idealno rješenje. Dakle, osoba koja je povezana s radom škole (psiholog ili savjetnik) nekoliko sati tjedno može primiti anonimne telefonske pozive učenika ili roditelja. „Osnovni zadatak „osobe za vezu“ bio bi slušati i podržati, nastojeći steći neku predodžbu o stanju“ (Olweus, 1998b, str. 77)

Mjere na razini razreda prvenstveno se odnose na formiranje razrednih propisa protiv nasilništva. Dakle, učitelj bi zajedno s djecom trebao odrediti nekoliko jednostavnih pravila, a Olweus (1998b, str. 84) ističe sljedeća tri kao prirodno polazište.

1. Nećemo zlostavljati druge učenike
2. Pokušat ćemo pomoći zlostavljanim učenicima
3. Pokušat ćemo uključiti i one učenike koje se obično izostavlja.

Ostale mjere na razini razreda uključuju: redovne razredne sastanke, igranje uloga (stavljanje počinitelja nasilja u ulogu žrtve), suradničko učenje, zajedničke pozitivne razredne djelatnosti (izleti, kampiranje, ples i slično) te razredni sastanak nastavnik-roditelji/učenici.

Mjere na individualnoj razini uključuju ozbiljne razgovore s počiniteljima nasilja i žrtvama, razgovore s roditeljima počinitelja nasilja i žrtava, korištenje mašte roditelja i nastavnika (na primjer, djetetu žrtvi se zada zadatak vrijedan za razred kako bi mu se povećala omiljenost među vršnjacima), pomoć neutralnih učenika (oni mogu zaštititi žrtvu do određenog stupnja te izraziti neodobravanje zlostavljanja), izrada brošura za roditelje, raspravljačke grupe roditelja nasilnika i žrtvi te promjena razreda ili škole, što je zapravo i krajnji izlazi iz takve situacije.

Na sve tri razine najviše se spominje suradnja učitelja, učenika i roditelja koji svojim stavovima, idejama i prijedlozima mogu pomoći u sprječavanju nasilničkog ponašanja.

Rigby (2006) navodi da, kako bismo se uopće mogli djelotvorno uhvatiti u koštac s problemom nasilja, moraju postojati neki preduvjeti.

- a) Opće prepoznavanje u školskoj zajednici (kod zaposlenika škole, učenika i roditelja) da se zlostavljanje zaista događa u školi i to u značajnom opsegu
- b) Općeprihvaćeno uvjerenje da vršnjačko zlostavljanje u školi može imati teške posljedice
- c) Optimizam glede ishoda ako škola uspostavi novu politiku i praksu usmjerenu na veliko smanjenje učestalosti tog problema

Ukoliko ijedan od ovih preduvjeta izostane, smanjuje se djelotvornost borbe protiv zlostavljanja u školi.

Svaki učitelj bi prije poduzimanja određenih mjera trebao biti upoznat s politikom škole prema zlostavljanju. Bori li se škola protiv nasilja među djecom ili isto niječe kako bi se škola zaštitila od nepovoljnih javnih ocjena?

Kad tad, pitanje nasilja postavlja se na sjednici nastavničkog vijeća. Na toj sjednici učitelj dobiva priliku za prezentiranje problema nasilja te za prijedlog preventivnih metoda. Sjednica je za učitelja platforma za prezentiranje svog mišljenja, svojih ideja i eventualnih postupaka te na njoj učitelj može zadobiti podršku svojih kolega i ostalih djelatnika škole. Naravno, ne dijele svi isto mišljenje, stoga je za one djelatnike koji misle da u školi ima vrlo malo nasilja potrebno prikupiti dokaze, a mišljenja onih koji prihvaćaju postojanje problema treba prihvatiti i toplo pozdraviti njihov daljnji doprinos.

Takvi školski sastanci često mogu imati pozitivne ishode pa tako jedan od ishoda može biti imenovanje skupine ljudi koja će biti zadužena za detaljnije razmatranje situacije ili skupno educiranje o problemu zlostavljanja u školi.

Da bismo mogli riješiti neki problem, u ovom slučaju smanjiti, a s vremenom i potpuno ukloniti nasilje u školi, potrebno je definirati ono što želimo istražiti, odnosno ono na što se želimo usmjeriti.

„Svakako morate proučiti razliku između „općenito sukoba“ koji uključuje tuče i svađe među osobama jednake snage i moći, te zlostavljanje koje pretpostavlja postojanje neravnoteže moći“ (Rigby, 2006, str. 111).

Dakle, da bi se problem nasilja mogao riješiti, potrebno je informirati se o samom problemu, o karakteristikama počinitelja i žrtve, o posljedicama nasilja te o mogućim preventivnim mjerama. Tu je moguće uključiti i vanjske suradnike. Proces podučavanja vrlo je dobra ideja jer, iako vanjski stručnjak možda ne zna više od nas, svakako će nas potaknuti na razmišljanje i učiniti nas osjetljivima na problem nasilja. Takvi predavači često traže od sudionika predavanja da se prisjete situacije iz djetinjstva kada su osobno doživjeli nasilje, bez obzira na poziciju, odnosno jesu li bili žrtva, počinitelj nasilja ili promatrač.

Prisjećanje na takve događaje u nama budi određene emocije, te konačno dovodi do toga da u većoj mjeri suosjećamo s učenicima koji su suočeni s počiniteljima nasilja te da im pomognemo.

U idealnom slučaju, politika škole prema nasilju proizaći će iz procesa podučavanja o nasilju. Kao što je već rečeno, određena skupina može biti zadužena za daljnje razmatranje situacije te osmišljavanje politike. Naravno, to je dugotrajan proces koji na kraju krajeva zahtjeva podršku učenika, ali i roditelja.

Nadalje, bitno da je svaka politika protiv nasilja slijedi određene smjernice, odnosno sadrži ključne stavke te se oko njih formira i širi. Naravno, u politici mora biti naveden stav škole prema nasilju i ključno je naglasiti kako je nasilje neprihvatljivo.

Ljudi koji formiraju politiku škole prema nasilju mogu biti suočeni s problemom izražavanja, odnosno nesigurnosti oko toga koje riječi je najbolje upotrijebiti, no ukoliko se želi poslati jasna i snažna poruka, potrebno je upotrijebiti i takve riječi. „Riječi bi trebale odražavati gnušanje koje osjećate“ (Rigby, 2006, str. 118).

Prema Rigbyju (2006), u politiku škole potrebno je uvrstiti i samu definiciju nasilja, dječja prava, odgovornosti djece koja su svjedoci nasilja i zlostavljanja, korake koje će škola poduzeti u borbi protiv nasilja i zlostavljanja te korake namijenjene procjeni učinaka dogovorene politike.

Ukoliko djeca znaju svoja prava i odgovornosti, ukoliko se upoznaju s pojmom nasilja te njegovim posljedicama, odnosno prošire svoje postojeće znanje, postoji mogućnost da postanu osjetljivi na taj problem, što će samim time dovesti do smanjenja nasilja u školama.

4. KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

Prema Halmiju (2013) kvalitativno istraživanje je multiparadigmatski i multimetodski umjereno istraživanje koje uključuje naturalistički i interpretativni pristup predmetu proučavanja. Iz tog se razloga sudionici istraživanja proučavaju s obzirom na njihov socijalni kontekst te se nastoji razumjeti i interpretirati smisao njihovih radnji, doživljaja i iskustva.

Za potrebe ovog rada provedeno je kvalitativno istraživanje u kojem je sudjelovalo 7 učiteljica jedne zagrebačke škole, prosječne dobi 47 godina. Od 7 učiteljica koje su pristale na intervju, 6 učiteljica završilo je školovanje kao magistar primarnog obrazovanja, dok je jedna učiteljica pedagog po struci. Istraživanje je provedeno u lipnju 2018. godine.

Istraživanje se provodilo pomoću upitnika koji je obuhvaćao 11 pitanja oko kojih se formirao dubinski intervju sa svakom od 7 učiteljica. Dubinski intervju je odabran iz razloga što na taj način učiteljice na najbolji i najprecizniji način mogu opisati slučajeve emocionalnog nasilja i zlostavljanja te metode koje koriste u prevenciji nasilja i zlostavljanja. Prije samog početka intervjuja učiteljicama je bila objašnjena tema te su imale vremena prisjetiti se slučajeva emocionalnog nasilja i zlostavljanja u razredima u kojima su predavale. Isto tako, objašnjeno im je da će se intervju snimati radi potreba transkripcije te su sve učiteljice dale pristanak.

Upitnik za provedbu dubinskog intervjuja

1. Koliko dugo radite s djecom?
2. S djecom koje dobi najduže radite?
3. Jeste li u razredu imali slučajeve emocionalnog nasilja i zlostavljanja i ako jeste, koje oblike?
4. Opišite nekoliko slučajeva.
5. Kako ste primijetili spomenute oblike emocionalnog nasilja i zlostavljanja?
6. Što ste poduzeli kako bi se nasilje zaustavilo?
7. Kako biste opisali dijete koje je vršilo nasilje, a kako dijete nad kojim se vršilo nasilje?
8. Jesu li roditelji bili upoznati sa slučajem nasilja i koja je bila njihova uloga?

9. Kako ste razgovarali s roditeljima?
10. Jeste li uključili i ostale suradnike škole (pedagoga, ravnatelja,...)?
11. Jeste li dovoljno educirani o ovom problemu?

Nakon intervjua sa svih 7 učiteljica provedena je transkripcija te su informacije dobivene od učiteljica međusobno uspoređivane i došlo se do zaključka o tome koji oblici emocionalnog nasilja prevladavaju među učenicima te koje metode sprječavanja nasilja učiteljice najčešće koriste te ih smatraju učinkovitim.

4.1. Dubinski intervju

- a) Učiteljica Sanja bavi se ovom profesijom već 30 godina i do sad je radila samo u razrednoj nastavi. Na pitanje o tome je li u razredu imala slučajeva emocionalnog nasilja, odgovorila je:

„Do sada je bio manji broj slučajeva emocionalnog zlostavljanja i to na razini zapravo verbalnog. Bilo je izrugivanja, psovanja ne, isključivanja iz društva, iz igre, ogovaranja.“

Za prilike ovog intervjua opisala je slučaj dvojice učenika.

„Znači učenici bi se... Radi se o dvojici dječaka gdje su... gdje je jedan obično, kad god je ulovio priliku, koškao se i zapravo govorio omalovažavajuće riječi drugom dječaku. Ovaj mu je vraćao istom mjerom, čak je jednom taj njihov verbalni sukob završio i fizičkim na što smo bili primorani pozvati i roditelje tog dječaka koji su bili upoznati sa postupkom i došli smo do zaključaka da moraju naučiti surađivati, da se moraju nositi sa različitostima i zbog toga je tijekom cijele školske godine bila i radionica u koje su oni bili uključeni, a organizirala je pedagoška služba, a isto tako smo na satovima razredne zajednice koristili krasan program UNICEF-a „Ne rugaj se“.“

Spomenute radionice i program imali su pozitivan utjecaj na odnos dvojice dječaka, a uvelike je pomogla i preraspodjela zbog koje dječaci od 5. razreda više nisu bili zajedno u učionici. Budući da je učiteljica Sanja opisala slučaj dvojice dječaka, upitala sam je je li imala sličnih iskustava sa djevojčicama.

„Djevojčice su drugačijeg... drugačijeg ponašanja. One su sklonije bile ogovaranju, komentiranju načina odijevanja, na što ja zapravo nisam bila ni svjesna da se to događa. Nitko se nije žalio nego je majka jedne djevojčice došla i rekla da se zapravo njena djevojčica, dijete, jako loše osjeća zbog toga što je djevojčice isključuju iz igre. Ona pita je l' se može igrat', a one su uvijek govorile da ne, dok mi nismo u razredu opet porazgovarali, ne direktno, indirektno, i stavili djevojčicu koja je bila inicijator tog isključivanja u situaciju, odglumljenu, ovoga, kako se osjećam kad me netko ogovara ili ako me netko isključuje iz igre, tako da se to kasnije poboljšala situacija. Uvijek ih stavit' u tuđe cipele, to je moja metoda.“

Takvim pristupom djeca mogu shvatiti kako se osjeća ona osoba koje je isključena, odbačena i zadirkivana. Za djevojčicu koja je bila inicijator isključivanja, učiteljica je rekla: *„Djevojčica koja je vršila zlostavljanje je djevojčica koja je vrlo, rekli bismo, visoke sposobnosti ima, intelektualne, ima visoku i socijalnu inteligenciju i ona je uvijek organizirala igru, ona je bila ta koja je, kako bismo mi učitelji rado rekli, kolovođa. Ova druga djevojčica je bila povučeniija, samozatajna, iz obitelji gdje ima dijete s teškoćama i ona je vrlo, ja velim, nesigurna, znači, nikad se nije znala izborit' i nametnut'.“*

Učiteljica je istaknula kako su roditelji uvijek bili voljni surađivati, no istaknula je jedan problem. *„Meni je važno ono što mi, što ja ističem i na roditeljskim sastancima. Mi jesmo ovdje, ali mi taj odlazak... ne slijedimo mi njih za vrijeme odmora, ne možemo mi znati što se događa u uglu škole ili učionice, ali da ako primijete, ako se dijete požali, ako se promijeni njegovo ponašanje iz bilo kojeg razloga da nam se jave i to su oni uvijek voljni i rado su činili.“*

Na pitanje bi li rekla da je dovoljno educirana o ovom problemu, učiteljica je odgovorila kako je zadovoljna s obzirom na to da je stekla dovoljno iskustva kroz svoj radni staž, no kako dodatne edukacije nisu na odmet.

b) Učiteljica Danijela u razrednoj nastavi radi već 25 godina i ističe kako je u svakoj generaciji imala slučajeva emocionalnog nasilja. *„Pa tipa, izbjegavanje, odbijanje, izoliranje djece, i tako, znači nije bilo nikakvih grubih riječi, ali postupci su bili ti koji su govorili.“*

Istaknula je jedan noviji slučaj u kojem je počinitelj nasilja bio dječak, a žrtva djevojčica. Nasilje joj u ovom slučaju nije bilo teško prepoznati zbog naravi dječaka. *„On je bio tol'ko, ovaj, nazovimo bahato... bahat i bezobrazan da se uopće nije sramio ili pokušao to na neki način prikriti nego je to otvoreno radio.“*

„Dječak je stalno koristio u svakoj prilici da ponizi prijateljicu iz razreda, znači što god ona napravila, bilo da je obukla... počevši od odjeće, on je uvijek to prokomentirao na negativan način. Znači svaki, baš svaki njezin postupak on je komentirao negativno, od fizičkog izgleda do, znači, postupaka, ocjene, znanja, neznanja. Ako je znala nešto dobro, onda bi odgovorio baš ti uvijek sve znaš, znači, ili ako nešto ne bi, onda bi opet on na negativan način...“

Učiteljica je djevojčicu opisala kao osobu koje se želi doimati jakom, ali to nije. Na dječakove provokacije trudila se ne odgovarati i pokazati mu da nju to ne zanima, no svakodnevno zadirkivanje često bi završilo suzama.

Kao mjeru sprječavanja nasilja učiteljica je koristila razgovor s dječakom, zatim s dječakom i njegovim roditeljima, a potom je u razgovor uključila i pedagošku službu. Roditelji su bili upoznati sa slučajem te su bili voljni surađivati. *„Najčešće su prihvatili tu kritiku, odnosno upozorenje i pokušali u suradnji s nama to korigirati.“*

Dječaka koji je bio počinitelj nasilja opisala je na sljedeći način. *„To je bilo dijete sa jednim individualiziranim pristupom, znači, teškoće sa koncentracijom, pažnjom, skretanjem pažnje na sebe. To je bilo takvo dijete. Znači uvijek je odskakao, uvijek je morao nešto prokomentirati i uvijek je morao nešto reći da bi ju ocrnio. Pošto nije bio obrazovno jak, onda bi to radio na nekakve načine kao humor, kao nešto, ali ustvari to je bilo sve zapakirano onako nekako šarmantno, humoristično, a ustvari je to bilo čisto zlostavljanje.“*

Baš kao i učiteljica Sanja, učiteljica Danijela smatra se educiranom za rješavanje ovakvog problema, no ističe kako edukacije nikad nije dosta. *„I djeca se mijenjaju i ti njihovi načini zlostavljanja se mijenjaju, al' mislim da je najvažnije to u početku, upravljanje u razredu, da se postave granice i da oni točno znaju kada prelaze granicu i da je u principu edukacija u tom smislu uvijek svima potrebna.“*

c) Učiteljica Sandra radi s djecom već 12 godina, no za razliku od prve dvije učiteljice, radila je i u predmetnoj nastavi kao profesorica Engleskog jezika, ali i u razrednoj nastavi te u produženom boravku. Bez obzira na to o kojem je radnom mjestu riječ, susrela se sa slučajevima emocionalnog nasilja, a za potrebe intervjua opisala je slučaj kojim se trenutno bavi.

„Pa evo zadnji ću opisati, dakle, jako je neobičan slučaj. Dvije djevojčice u razredu, jedna tvrdi da ju druga... da joj se ruga, da viče na nju... nitko nikada ništa nije čuo niti vidio, dakle, niti od djece, niti od nas učiteljica, niti, recimo, bilo je slučaja čak u toj kombinaciji i fizičkog zlostavljanja, ali nikada nije bilo... na kamerama smo provjeravali masu puta kad su tvrdile da se nešto dogodilo, nikada ništa tog tipa nije bilo.“

S obzirom da je slučaj jako neobičan, zamolila sam učiteljicu da mi opiše obje djevojčice. *„U tom slučaju čak se dogodilo da su obje djevojčice bile jako isfrustrirane... povraćale su, nisu htjele ići u školu. Čak i ova za koju se tvrdilo da je zlostavljač, čak je i ona pokazivala znakove da uopće ne želi jer je tvrdila da se nju optužuje za nešto što se ne događa, da niti ne vrijeđa, niti ništa tog tipa. Ta djevojčica je malo intenzivnija, al' ona stvarno... ništa od toga, nikad nije vrijeđala nego onako u igri zna biti glasnija, nametljivija i slično, ali nikada nešto da bi mi primijetili, da bi to bio nekakav oblik zlostavljanja.“*

Budući da je ovaj primjer nije klasičan primjer emocionalnog nasilja i učiteljica ne zna što se zapravo događa, zanimalo me kako je pokušala riješiti problem i je li uključila i ostale suradnike škole, na što je odgovorila: *„Jako teška je bila i medijacija, dakle, radila je i stručna služba s nama i cijeli razred je imao radionice, dakle prevencije međuvršnjačkog nasilja, zlostavljanja, razvijanja empatije, svašta smo nešto prošli. Sad je situacija u potpunosti smirena, dakle, nedavno sam, prošli*

tjedan sam kontaktirala roditelje žale li se još djevojčice na nešto tog tipa. Rekli su oboje da ne, da se situacija u potpunosti smirila.“

Uzrok ovakve situacije i dalje nije poznat, no učiteljica ističe kako je djevojčica za koju se tvrdi da je počinitelj uvijek nametljivija, dok je druga djevojčica povučeniija, no bez obzira na to uvijek bi jedna drugu „kopirale“ u svemu što rade. Ukoliko je jedna djevojčica dobila psa, i druga djevojčica ga je htjela, ukoliko je jedna djevojčica za maskenbal bila tigar, i druga je htjela biti tigar. Najteže je to što su svi u ovom procesu bili povrijeđeni, a uzrok i dalje nije vidljiv niti poznat.

Budući da je učiteljica Sandra radila i u predmetnoj nastavi, zanimalo me postoje li neke razlike u odnosu na razrednu nastavu i slučajeve u razrednoj nastavi. Istaknula je slučaj skupine djevojčica koje su zlostavljale jednu djevojčicu iz 7. razreda. *„To je bio više cyberbullying, dakle nešto vezano uz Internet, Facebook, privatne poruke, SMS, Viber, Whatsapp, i tako da, bilo je di su vrijeđali, tipičan body shaming je bio.“*

Na pitanje kako bi opisala tu skupinu djevojčica koje su vršile nasilje te djevojčicu koja je bila žrtva nasilja, učiteljica je odgovorila: *„Pa to je doba kad su svi u pubertetu, svi imaju nekakve svoje komplekse, nesigurnosti i mislim da to uvijek polazi iz toga. One pokušavaju definirat' neke svoje uloge u skupinama, u grupama u kojima se nalaze i zapravo je to bio pokušaj nametanja, kao nekakva alfa ženka.“*

Učiteljica je čak istaknula kako su učenici znali vrijeđati druge samo kako oni sami ne bi bili vrijeđani. Dakle, stvoren je krug iz kojeg je bilo teško izaći, no kao rješenje, učiteljica je ponovno istaknula razgovor jer je u toj dobi puno lakše djeci objasniti važnost dobrog funkcioniranja u skupinama.

Što se tiče same edukacije o emocionalnom nasilju, učiteljica je istaknula kako službenu edukaciju nije prošla, no uvijek se trudi čitati noviju literaturu i smatra da se na taj način dovoljno informirala te da je sposobna riješiti takav problem.

d) Učiteljica Nikolina s djecom radi 24 godine i to samo u razrednoj nastavi. Na početku samog intervjua učiteljica je bila pomalo nesigurna te je izjavila da ne zna kako će proći intervju budući da ne zna mnogo o emocionalnom nasilju. Tada sam joj objasnila što sve spada u emocionalno nasilje te je postala sigurnija i prisjetila se nekih slučajeva iz razreda.

„Uvijek među djecom ima emocionalnog zlostavljanja. Djeca su surova, ismijavaju se debljini, zapravo se ismijavaju različitostima, ismijavaju se ako netko nešto krivo kaže, ne razmišljaju o tome da su i oni nekad nešto krivo rekli. E sad, uvijek ima djece koja to rade više ili manje.“

Na pitanje kako rješava takve probleme, odgovorila je: *„Pa uvijek razgovaramo i razgovaramo i razgovaramo i puno razgovaramo i zapravo ja konkretno gledam na to tako da ih treba osvijestiti i tekstovima iz Hrvatskog i različitim igrama uloga i satom razrednika i meni recimo, otkad je Građanski uveden u škole puno su mi pomogle teme iz Građanskog u tim kojekakvim razrednim situacijama.“*

Kao temeljni problem i uzrok takvog ponašanja učiteljica ističe: *„Inače mislim da su, pogotovo u današnje vrijeme, djeca sve manje i manje emotivno inteligentna. Čini mi se da ih roditelji drže u emotivnoj izolaciji. Nekad su se naši roditelji posvađali pa su bili ljuti pa su onda razgovarali pa više nisu bili ljuti pa smo mi znali da se problem, da njima postoji i da se on može riješiti, a danas nekako kao da ih drže u staklenom zvonu i ne daju im da dožive negativnu emociju i onda kad se u razredu suoče, a naravno da se suoče, jer ja mislim da u prvom razredu prvi put počne sebe gledat' u odnosu na druge i onda ako se vide negativno, onda naravno posegneš za onim što je najlakše, a to je vrijeđanje drugih.“*

S roditeljima nije imala problema, no ponovno je istaknula kako se roditelji u današnje vrijeme zaštitnički ponašaju prema djeci pa si često ne žele priznati da postoji problem. Tako je navela i primjer u kojem je dječak djevojčici donio cvijet u školu te joj rekao da je zaljubljen u nju, a djevojčica nakon toga 3 dana nije dolazila u školu jer nije htjela da taj dječak bude zaljubljen u nju.

S obzirom na slučajeve s kojima se susrela, zamolila sam učiteljicu da opiše djecu koji su bili počinitelji te djecu nad kojima se vršilo nasilje. „*Mislím da tu ne postoje šablone. Ima onih koji se stalno podsmjehuju i rugaju, a tihi su i mirni, a ima i onih koji se podsmjehuju i rugaju, a nisi tihi i mirni, nego su jako glasni i bučni, al' mislim da je tu u podlozi uvijek problem njihovog samopouzdanja i viđenja sebe.*“

Smatra da je dovoljno educirana o ovom problemu te ističe kako si sama često plaća edukacije te odlazi na raznorazne radionice, ali i organizira predavanja za učitelje. Bez obzira na to, smatra da edukacije nikad ne može biti dovoljno.

e) Učiteljica Suzana radi s djecom 32 godine i to samo u razrednoj nastavi. Susrela se sa slučajevima emocionalnog nasilja te istaknula jedan koji se dogodio nedavno. „*Dječak jedan je djevojčici stalno nešto prijetio pa joj je jedan dan rekao da će joj otkinut' glavu i bacit' kroz prozor i bio je nekad i agresivan, fizički agresivan.*“

Zlostavljanje joj nije bilo teško prepoznati jer je dječak uvijek volio biti u centru pažnje i učiteljica smatra da je uzrok tome život s rastavljenim roditeljima. Također, bio je jak na riječima i nije se ustručavao vrijeđati pred drugim učenicima, ali i pred učiteljicom, dok je djevojčica, kao u većini slučajeva, bila mirna i povučena.

Slučaj je riješila razgovorom. „*Da, da, odmah smo zvali roditelje i uključili smo gospođu pedagog. Što se tiče roditelja, surađivali smo i s jednima i s drugima i uspjeli smo postići to da se situacija smiri te da dječak i djevojčica u istom okruženju dobro funkcioniraju.*“

Kao i ostale učiteljice, smatra da je educirana o ovom problemu, no edukacije nikad ne može biti previše.

f) Učiteljica Anita 9 je godina radila u produženom boravku, te sada prvu godinu radi u razrednoj nastavi. Trenutno u svom razredu rješava jedan slučaj emocionalnog nasilja, pa ga je odlučila opisati.

„Imam jednu djevojčicu koja voli lagati i ona često tako nama „prodaje“ neku laž, ali mi smo ju već skužili. Ne obaziremo se previše na te njene laži, dok ju jedan dječak nikako ne može prihvatiti takvu. On misli da je ona zločesta i onda on nju non-stop nečim ucjenjuje. Tipa, uzeo je informativku jedne druge djevojčice misleći da je njena pa je napisao unutra „Ti si glupa“. Isto tako, kad god se treba igrati, nju isključuje. Dakle, ne može ju prihvatiti.“

Ističe kako je dječak jako emotivno nezreo i još uvijek nije prihvatio to da treba slijediti učiteljčine upute i da ne može uvijek sve biti po njegovom. S druge strane, djevojčica se doima jakom, no zapravo je jako krhka i ne može se obraniti. Učiteljica taj slučaj pokušava riješiti razgovorom. *„Pokušavamo objasniti i jednom i drugome da i druga osoba ima osjećaje i što zapravo nekog drugog smeta. Znači više individualnim razgovorom.“*

Roditelji još nisu upoznati s ovim slučajem tako da razgovora s njima nije bilo. Isto tako, učiteljica smatra da nije dovoljno educirana o ovom problemu te da ima problema s komunikacijom pa je odlučila krenuti na tečaj.

g) Učiteljica Suzana s djecom radi već 36 godina. Trenutno radi u razrednoj nastavi, no radila je i u produženom boravku te je istaknula da je pedagog po struci.

„S obzirom da sam pedagog po struci, a to nisam baš nikad previše voljela raditi pa sam se više bazirala svoje znanje primjenjivati u razredu, znala sam na vrijeme otkriti i prepoznati takve stvari. Nije uvijek bilo lagano. To se događa svakodnevno, svakome, svima nama, pa čak i nama profesorima, ali ako čovjek puno razgovara, ima tu pozitivnu komunikaciju, onda smatram da bi taj drugi negativni dio trebalo puno lakše riješiti.“

Opisala je i jedan slučaj iz razreda. *„Dakle, imali smo, imamo još uvijek jednog malog učenika koji je po prilagođenom programu. On je zaista ovako sićušne građe i ima problema kod artikulacije glasova. No međutim, vrlo je živahan uz sve to, sad,*

koliko je to ADHD ili neki drugi oblik, nisam sasvim sigurna, ali znam da mi je trebalo više od 6 mjeseci da bih ustanovila da on ima nekih problema koji izazivaju ostale, je l', to je znači lančana reakcija bila. Onda su ga djeca znala često udarati rukama, nogama, jer ti ne znaš, ti si glup ili ne znam, kako ne znaš, zašto ne znaš. Onda sam nastojala razgovarati s djecom na satu razrednika.

Uzrok ovakvog ponašanja skupine je bio taj što dječak tada još nije imao papire za prilagođeni program te je ostatak razreda bio ljut jer su oni morali rješavati, na primjer, 5 zadataka, a taj dječak samo 2. Njima nije bilo jasno zašto dječak ima „poseban tretman“ i to ih je ljutilo te su svoju ljutnju iskazivali na njemu. Učiteljici je trebalo još narednih 6 mjeseci rada kako bi prikupila sve potrebne papire za dječaka te kako bi on mogao nastaviti školovanje s individualiziranim pristupom.

„Onda sam svima ostalima u razredu rekla da je on vrijedan jednako kao i ostali, ali je malo drugačiji. Njegov program je drugačiji.“

„Roditelji su ovak' malo bili, ne bih željela nikog podcjenjivati, ali nižeg obrazovnog ranga. Onda sam ja shvatila da to treba pojednostaviti sve i vrlo jasno im dati do znanja. Nije problem jednostavno što dijete neke stvari ne može, nego je problem jedne socijalizacije, skupine i svega toga. I onda sam imala suradnju odličnu i sve je bilo dobro.“

S obzirom na svoje radno iskustvo, učiteljica Suzana smatra da je dovoljno educirana o ovom problemu. *„Pa, ja jesam. Ja smatram da ja jesam, a kolegice će vjerojatno tijekom svojih idućih godina spoznavati nekakve te situacije sve češće i češće, uz staž i to, sve nekako povezano. Znači netko tko je imao jednu generaciju je sasvim drugačije nego netko tko je imao pet ili šest generacija. Mislim da je iskustvo velika stvar.“*

3.2. Rezultati istraživanja

U razgovoru s učiteljicama došla sam do zaključka da je potrebno mnogo rada, truda, ali i iskustva da bi se ovakvi slučajevi mogli prepoznati te da bi se spriječila njihova daljnja pojava. Sve učiteljice s kojima sam razgovarala oslanjaju se prvenstveno na razgovor kao metodu rješavanja problema emocionalnog nasilja i zlostavljanja, a ukoliko to ne pomaže, uključuju i ostale suradnike škole te naravno, roditelje. Iskustvo ima značajnu ulogu pa je tako vidljivo da od 7 učiteljica, samo jedna lako rješava slučajeve emocionalnog nasilja budući da ima najviše iskustva te je po struci pedagog. S druge strane, učiteljica Anita koja u razredu radi tek godinu dana ima teškoća s rješavanjem ovakvih problema, te općenito s pristupom učenicima.

Kada govorimo o karakteristikama počinitelja i žrtava, u navedenim slučajevima je vidljivo da počinitelji imaju neke zajedničke osobine, te da žrtve na slične načine reagiraju na nasilje. Učiteljice su opisale kako su počinitelji željni pažnje, doimaju se jakim, visokih su intelektualnih sposobnosti, glavni su kod organiziranja igara te je vidljivo da imaju negativne osjećaje prema žrtvi, dok je žrtva plašljiva i mirna osoba koja nije sposobna zauzeti se za sebe. Isto tako, moguće je da žrtva uči po prilagođenom programu, što je čiji lakom metom za počinitelje budući da je slabijih intelektualnih sposobnosti. Učiteljice također ističu kako se pristup dječaka i djevojčica razlikuje. Dječaci su skloniji prijetnjama koje uključuju fizički obračun, dok su djevojčice sklonije okupljanju u grupama te izoliranju pojedinaca iz te grupe. Također, češće ogovaraju i ocrnjuju druge.

Što se tiče edukacije, ona je povezana s iskustvom. Učiteljice koje su u učionici dugi niz godina i koje su se već puno puta susrele s ovakvim slučajevima sada se osjećaju sigurnije u pristupanju učenicima i u rješavanju problema emocionalnog nasilja. Bez obzira na to, svih 7 učiteljica izjavilo je da je dodatna edukacija itekako potrebna jer što više znanja posjedujemo o nekom problemu, lakše ćemo riješiti taj problem. Dakle, bez obzira na to što su stekle određeno iskustvo i znanje, ne osporavaju činjenicu da se žele dodatno educirati. Od 7 učiteljica, jedna ističe kako osim edukacije o problemu nasilja odlazi i na tečajevе komunikacije koji također mogu imati značajnu ulogu u rješavanju problema nasilničkog ponašanja budući da je s djecom potrebno razgovarati primjereno njihovoj dobi. Ovakvi slučajevi nasilja događaju se na dnevnoj bazi i zbog toga je potrebno mnogo edukacije kako bi se oni

spriječili. No edukacija o problemu nasilja i razgovor s učenicima nisu dovoljni kako bi se nasilje spriječilo. Svih 7 učiteljica puno pažnje posvećuje rješavanju problema nasilja na individualnoj razini, a premalo na razini razreda te na razini cijele škole. Kao što je objašnjeno u prethodnom poglavlju, postoje brojni programi koji učiteljima mogu pomoći u učinkovitoj borbi protiv nasilja, a da istovremeno uključuju i educiraju i učenike, roditelje te ostale suradnike škole.

Vremena se mijenjaju i djeca konstantno nalaze nove oblike nasilja nad drugima. Iz tog razloga potrebno je kombinirati što više programa protiv nasilja i uključiti što više metoda na individualnoj razini, razini razreda te na razini škole kako bi se spriječilo negativno djelovanje vršnjaka prema drugima. Učitelji imaju zahtjevnu ulogu i ne mogu takav ozbiljan problem riješiti sami. Potrebno je uključiti i ostale stručne suradnike te zajedničkim snagama djelovati protiv nasilja među vršnjacima.

5. POSLJEDICE EMOCIONALNOG NASILJA MEĐU VRŠNJACIMA

Iako emocionalno nasilje i zlostavljanje među vršnjacima teže primjećujemo, ono može imati ozbiljne posljedice.

Prema Bilić i sur. (2012, str. 134), posljedice emocionalnog nasilja mogu biti kratkoročne i dugoročne. Kratkoročne se razlikuju s obzirom na razvojnu fazu pa su tako u ranom djetinjstvu izraženi ljutnja, agresivnost, nisko samopoštovanje te poremećaji privrženosti, u srednjem djetinjstvu povišene razine agresije i socijalno povlačenje, a u adolescenciji internalizirani problemi, nisko samopoštovanje, anhedonija, pesimizam te niža kompetentnost. Od dugoročnih posljedica navode se depresivnost, suicidalnost, sklonost ovisnostima, niže samopoštovanje, problemi u odnosima s drugim ljudima, te reviktimizacija.

Odbacivanje i neprijateljstvo mogu dovesti do toga da dijete postane depresivna osoba, a to, u kombinaciji s neadekvatnim suočavanjem sa stresom može dovesti i do suicida.

Nekoliko puta je već spomenuto kako emocionalno nasilje ima negativan utjecaj na djetetovo samopoštovanje. Da bi dijete izgradilo pozitivnu sliku o sebi, potreban je i utjecaj okoline koja mu u tome pomaže, odnosno u ovom slučaju odmaže. Djetetovo samopoštovanje pada, ono sumnja u svoje sposobnosti i smatra se nevažnim. Samopoštovanje kao posljedicu emocionalnog nasilja među vršnjacima ističe i Rigby (2006). Smatra kako kod žrtava nasilja samopoštovanje u budućnosti ostaje razmjerno nisko, a osim toga česti su i depresivni ispadi. Spominje i kako „Farringtonov rad pokazuje da postoji generacijski „prijenos“: ljudi koji su bili zlostavljani u školi imaju djecu koja će, vjerojatnije nego njihovi vršnjaci, biti zlostavljana“ (Rigby, 2006, str. 53).

Isto tako, budući da žrtve za sebe smatraju da su neprivlačne te im je samopouzdanje uništeno izrugivanjem, gubitkom prijatelja i slično, vrlo je vjerojatno da će imati teškoća u uspostavljanju intimnih odnosa, ali i svakodnevnih socijalnih odnosa.

Ističe se kako „osobe koje su u svom djetinjstvu bile emocionalno zlostavljane pate od niza psiholoških i socijalnih teškoća koje utječu na kvalitetu i prirodu njihovih odnosa s drugima“ (Bilić i sur., 2012, str. 137).

Dakle, kada je riječ o posljedicama emocionalnog nasilja i zlostavljanja, veliki se naglasak stavlja na socijalne odnose koje je teško uspostaviti. Djeca žrtve se povlače u sebe budući da nemaju tu sposobnost izgradnje zdravih odnosa s vršnjacima.

„Zlostavljana djeca značajno su manje aktivna u vršnjačkoj igri i pokazuju manju sposobnost kontrole vlastitog ponašanja, kao i manje sposobnosti u ostvarivanju socijalnih interakcija unutar vršnjačke grupe“ (Bulatović, 2012, str. 218).

Field (2004) u svojoj knjizi navodi slične posljedice. Smatra kako se kod nekih žrtava može pojaviti i trauma, odbijanje odlaska u školu ili socijalna fobija. Moguće je obolijevanje od duševnih bolesti te sklonost samoubojstvu.

Prema Rigbyju (2006), ostale posljedice nasilja među vršnjacima uključuju izolaciju, izostajanje iz škole te narušeno opće zdravlje. Narušeno opće zdravlje kao posljedica emocionalnog nasilja među vršnjacima potvrđeno je na temelju istraživanja provedenog u Australiji u dvije spolno mješovite škole. Istraživanje je provedeno pomoću upitnika, a djeca koja su se smatrala žrtvama su na svako pitanje u većem postotku označavala da im je zdravlje lošije nego inače. Od težih posljedica emocionalnog nasilja, Rigby (2006) ističe samoubojstvo.

Kada govorimo o posljedicama nasilja, one su moguće i kod počinitelja. Naime, ukoliko počinitelji nasilja nastavljaju s negativnim postupcima prema drugima, to itekako utječe na njihovu budućnost. „Nije čudno da djeca koja su prepoznata kao zlostavljači u školi imaju veću vjerojatnost nego ostali da će jednom stati pred sud zbog delikvencije“ (Rigby, 2006, str. 58). Također, kao i kod žrtava, i kod počinitelja nasilja prisutno je depresivno ponašanje.

U nasilju nema pozitivnih stavki. Sve posljedice su negativne i bolne, kako za djecu, tako i za djetetove najbliže. Šteta se ne nanosi samo žrtvi nego i njenoj obitelji, učiteljima, ali i očevicima nasilnog ponašanja. Svakom je roditelju bolno gledati kako njegovo dijete pati, ali i svakom je učitelju bolno gledati kako se dijete povlači u sebe, pogotovo ako u rješavanju tog slučaja ne dobije podršku roditelja ili škole. Upravo iz tog razloga potrebna je suradnja škole i roditelja kako bi se problem emocionalnog nasilja što učinkovitije riješio.

6. ZAKLJUČAK

U današnje se vrijeme u školama sve više susrećemo s teškim problemom nasilja među djecom. Krajnji je trenutak da se kod svih probudi osjećaj suodgovornosti za budućnost i da se donesu odluke o promjenama. Potrebno je suočiti se s pojavama nasilja i zlostavljanja te upoznati i osvijestiti njihove uzroke i posljedice. Srećom, teorija i praksa se u ovom slučaju podudaraju. U teoriji se ističe da su glavni simptomi emocionalno zlostavljane djece povučenost, izolacija iz društva, mali broj prijatelja i slično, a sve to učitelji mogu primijetiti i u školama, odnosno i u svojim razredima. Također, neki od oblika emocionalnog nasilja su vrijeđanje, ismijavanje, ogovaranje, odbacivanje, a upravo s takvim slučajevima se učitelji najčešće i susreću. U provedenom istraživanju, učiteljice jedne zagrebačke škole istaknule su kako je najčešći oblik emocionalnog nasilja među vršnjacima upravo vrijeđanje i da je to nešto s čime se susreću gotovo svakodnevno. Isto tako, što se tiče karakterizacije djece, počinitelji u opisanim slučajevima imaju neke zajedničke osobine, a žrtve se na jednake načine suočavaju s problemom nasilja. Dijete počinitelj nastupa s pozicije moći, odnosno, budući da je riječ o emocionalnom nasilju, psihološki je i socijalno jače od svoje žrtve, dok je dijete žrtva uglavnom tiha, mirna i povučena osoba koja ima teškoća sa zauzimanje za sebe.

U rješavanju problema emocionalnog nasilja ističe se razgovor. Uspješna i pozitivna komunikacija djeteta i učitelja može biti dobar temelj za pozitivno djelovanje, no nikako nije dovoljna. Naime, učiteljice u potpunosti zanemaruju aktivnosti u razredu te aktivnosti na razini cijele škole, a odličan primjer za takve aktivnosti nudi im Olweusov program. Iako ističu suradnju s djelatnicima škole, ali i s roditeljima, ne oslanjaju se na druge metode već im je razgovor uobičajeni način rješavanja problema nasilja.

Važno je zapamtiti kako se samo efikasnom suradnjom i poticanjem pozitivnih vrijednosti ovaj problem može spriječiti. Naravno, edukacija je prijekopotrebna. Koliko god da se učitelj smatra adekvatnim za rješavanje ovog problema, smatram da dodatna edukacija nikako ne može štetiti, već samo doprinijeti osvješćivanju i rješavanju problema.

Učitelji trebaju reagirati na nasilje te usmjeravati učenike svojim primjerom, potičući socioemocionalnu prihvaćenost i stvaranje sigurne i ugodne razredne klime. Trebaju učenike učiti pozitivnoj komunikaciji i povjerenju, obzirom na to da su svakodnevno u doticaju s njima te da mogu detaljno pratiti njihovo funkcioniranje i razvojne promjene.

LITERATURA:

1. Bilić, V. (2013). Nasilje među vršnjacima: uloga branitelja žrtava, pomoćnika i pristaša počinitelja nasilja te pasivnih promatrača. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 59(30), 193-209.
2. Bilić, V. (2016). Sofisticirano manipuliranje vršnjačkim odnosima. *Sodobni pristopi poučavanju prihajajućih generacija*, 286-298.
3. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.
4. Bulatović, A. (2012). Posljedice zlostavljanja i zanemarivanja djece predškolskog uzrasta. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(27), 211-221.
5. Clarkson, S., Hutchings, J. (2015). Introducing and piloting the KiVa bullying prevention programme in the UK. *Educational and Child Psychology*, 32(1), 49-61.
6. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: BIOS.
7. Dolački, N., Ljubin Golub, T. (2015). Prepoznavanje i reagiranje budućih učitelja razredne nastave na vršnjačko zlostavljanje. *Napredak*, 156(1-2), 25-46.
8. Field, E.M. (2004). *Živjeti bez nasilja: kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirkivanjem i nasiljem*. Zagreb: Naklada Kosinj.
9. Kiva International na adresi <http://www.kivaprogram.net/> (Preuzeto 2. rujna, 2018.)
10. Kochar, R., Ittyerah, M., Babu, N. (2015). Verbal Abuse and Cognition in the Developing Mind. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 24(1), 1-19.
11. Konvencija o pravima djeteta na adresi https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (Preuzeto 6. lipnja, 2018.)
12. Marušić, I., Pavin Ivanec, T. (2007). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5-19.
13. Nikčević-Milković, A., Tomić-Latinac, M. (2009). Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 635-657.
14. Olweus, D. (1998). *Nasilništvo u školi: što znamo o nasilništvu i što možemo poduzeti*. Zagreb: Educa.
15. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.

16. Ozdanovac, K., Velki, T. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije, *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 63(3), 327-352.
17. Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 315-330.
18. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?* Zagreb: Mosta.
19. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
20. Skupnjak, D. (2012). Teorija razvoja i učenja L. Vygotskog, U. Bronfenbrennera i R. Feuersteina kroz prikaz slučaja. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(28), 219-228.
21. Vlada Republike Hrvatske. (2004). *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima*. Zagreb.
22. Wang, J., Iannotti, R.J., & Nansel, T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 368-375.
23. Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagoška istraživanja*, 1(2), 207-219.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

IME I PREZIME STUDENTICE: Mateja Šurmanović

MATIČNI BROJ: 34 – 2013 – 101

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Izjavljujem da sam diplomski rad pod nazivom „Uloga učitelja u prepoznavanju i prevenciji emocionalnog nasilja među vršnjacima“ izradila samostalno.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na

drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni

članci, internetske stranice, zakoni i sl., u radu su jasno označeni kao

takvi te odgovarajuće navedeni u popisu literature.

U Zagrebu, _____

(Potpis studenta)

